

KÖZLEMÉNYEK A GYERMEKVÉDELEM ÉS A GYERMEKHYGIENE KÖRÉBŐL

II.

Írta: DR. DEUTSCH ERNŐ
IGAZGATÓ-FŐORVOS

BUDAPEST
POSNER KÁROLY LAJOS ÉS FIA
1912.

A modern szociális munkásról.

„Nincs botorabb dolog a földön,
mint a nem helyén való jótett.”

Casanova.

Egy közismert magyar mágnás, ki évek óta nagy lelkesedéssel és szakértelemmel foglalkozik gyermekvédelemmel, egy alkalommal ezt mondta nekem: „Ha az u. n. felső tízezrek előtt gyermekvédelemről beszélek, elszörnyűködöm s elszomorodom, mert e magasztos emberbaráti munka előttük nem egyéb, mint egy bukott leány szomorú históriája, akinek törvénytelen magzatját az előkelő csábító éjnek idején helyezi el a lelencház forgó ládjába!” Mi túrés-tagadás, a nemes grófnak igaza van, a jótékonyság nemtői hiúságuktól ösztönözve, divatból, néha unalomból, egyszer-másszor a szent „jótékonyság” nevében, de csak kivételesen úzik szakértelemmel ezt a mesterséget.

Csodálkozva kérdik sokan, — hisz sohasem gondolkodtak e fölött — „hát még ehhez is kell szakértelem, hát nem elég a jószív az alamizna-adáshoz és -gyűjtéshez, hanem tudás is szükséges?” Igenis szükséges, még pedig nagy mértékben!

Évek hosszú sora óta foglalkozom jóléti munkával, tudást merítettem a külföld gazdag irodalmából, helyszínen tanulmányoztam a bel- és külföld jóléti intézményeit s szerény tehetségem és befolyásomhoz képest törekedtem az olvasottakat és látottakat értékesíteni. E munka közben a legkülönbözőbb intézmények vezetőségével kerültem érintkezésbe; legtöbb helyen mélyérzésű, lelkes egyéneket ismertem meg, de dicséret a kivételnek: alig találok olyanokkal, kik elméleti és gyakorlati tudással szolgálták volna a szegényügyet. A jótékonysággal foglalkozók javarésze saját egyesüle-

tüknek céljait alig ismerik, nem is szólva arról, vajjon van-e általános tájékozódásuk a szociális munka fejlődésmenete és jelen állapota felől. Ez az oka az egyes egyesületek között való kicsinyes versengésnek, mintha nem valamennyien ugyanazon szent cél megvalósításán fáradoznának; ez az oka, hogy mindenkor s mindenben egyéni hiúságok megnyilatkozása és kielégítése s nem a lényeg a fontos; ez az oka annak, hogy alamizsna-nyújtás, jótékony ünnepélyek, előadások és hangversenyek rendezésében merül ki javarészt a szociális munka. Hány hölgyet ismerek, aki, valamint *Coriolánus* a Forumon mutogatta sebeit, büszkén emlegeti a „jour”-okon, hogy egy időnyben hány „five o'clock tea”-n kopasztotta meg ismerőseit. Ezzel a rendszerrel szakítani kell, ennek másképp kell lenni!

Külföldön ezt már rég belátták s nemcsak hirdették, hanem meg is valósították, hogy a szociális munka tudomány, melyhez nem elég a származás vagy a vagyon által meg-aranyozott név vagy az u. n. jószív (amely legtöbbször csak az elméletben, de nem a gyakorlatban nyilatkozik meg) vagy a szereplési viszketeg, hanem szakma, amelyhez érteni kell, szakma, amelynek gyakorlására elméleti és gyakorlati tanulmány képesít.

Idézem *Münsterberg*-nek az 1910. évi kopenhágai szegényügyi kongresszuson mondott szavait: „A szociális téren tett tapasztalataink arra tanítanak bennünket, hogy az itt való működés nemcsak a szív, hanem az ész dolga is, nemcsak a könyörületességé, hanem a tudásé is és ezért követeljük minden irányban, hogy a szegényügygyel foglalkozók, a betegek és rokkantak segítői működésük módjára és eszközeire nézve kellőleg ki legyenek képezve.” E cél elérésére azután a tanulni vágyónak szaktanfolyamokon, sőt az egyetemen is nyújtanak alkalmat. Félreértések kikerülése végett említem, hogy nem kívánom s külföldön sem követelik, hogy az egyesületek választmányának minden egyes tagja tanult szociális munkás legyen, de igenis elengedhetetlen követelmény, hogy azok, akik a tiszteletbeli és fizetett vezető állásokat töltik be, nemcsak saját intézményük munkakörével és feladataival, hanem a szegényügygyel általában is tisztában legyenek.

A tanmenet legyen elméleti és gyakorlati. Az elméleti rész is szemléltetéssel legyen egybekötve, úgy, hogy az magában is elegendő volna azoknak, akik a szociális munkát „nobile officium”-ként gyakorolják. Az előadások felölelnék az egész szegényügyet és megfelelő intézmények bemutatásával volnának élénkítve. A budapesti viszonyokat tartva szem előtt, nagyjában ilyennek képzelem a tanfolyamot:

1. *Anya- és csecsemővédelem:* terhesek, szülők és gyermekágyasok részére szolgáló otthonok; anyaság esetére való biztosítás; küzdelem a természetes csecsemőtáplálás érdekében; rendelő-intézetek, tejkonyhák, kórházak, otthonok csecsemők számára.

2. *Elhagyott és züllött gyermekek védelme:* a magyar állami gyermekvédelem ismertetése; a patronage feladatai; a kiskorúak fölött ítélkező törvényszék; javítóintézetek.

3. *Árvák ellátása:* internátusok, családokhoz való kihe-lyezés, családi kolóniák; iskoláztatás, pályaválasztás.

4. *Abnormis gyermekek:* vakok, siketnémák, hülyék, gyenge tehetségűek és nyomorékok oktatása és elhelyezése.

5. *Iskolásgyermekek védelme:* iskola-hygiéne; napközi otthon; erdei iskola.

6. *Gyermekek szünidei kitelepítése:* szünidei gyermektelepek; kirándulások; fürdőkonviktusok.

7. *Beteg gyermekek ellátása:* kórház; szanatórium; dispan-saire; lábadozó betegek otthona.

8. *Életpálya választása:* a különböző foglalkozások ismer-tetése (iparos-képzés, kertészet, földművelés).

9. *Szegényügy szervezése:* az elberföldi rendszer; külön-böző biztosítási módszerek.

10. *Felnőtt betegek gondozása:* kórház; szanatórium; gyógyíthatatlanok menhelye; ápoló-képzés.

11. *Munkanélküliek ellátása:* a munkanélküliség okai; foglalkoztatás.

12. *Szegények táplálása:* népkonyhák, tea-helyiségek, ingyentej és kenyér.

13. *Aggok istápolása:* aggok háza;

14. *Ismeretterjesztés:* az írni-olvasni nemtudás megszü-n-terése; magyar tudás terjesztése; általános ismeretek fejlesztése; a hygiene népszerűsítése.

Ez előadások látogatása tág látkört biztosítana a hallgatóknak és

1. köztudatba vinné azt az elvet, amit Böhmert oly szépen fejezett ki: „Az egyes ember jóléte elválaszthatlan a község, az állam javától, miért is minden polgárnak már a saját érdekében is embertársai javáról kell gondoskodnia”;

2. a jómódú ember nem undorodnék a szegénytől. Erre vonatkozólag Oscar Wilde szellemes szavait idézem: „Csak ne volnának a szegények oly rútak, mily könnyen lehetne megoldani a szociális kérdést.” (Phrases and philosophies for the use of the youngs”.)

3. megszűnnék az agyarkodás az egyesületek közt és győzedelmeskednék az elv, hogy „Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.” Az intézmények karöltve dolgoznának, úgy, hogy például a gyermeknevelő internátusokból a kézműegyletekbe, a kórházból a szünidei gyermektelepekre kerülnének a gyermekek;

4. a kölcsönös támogatás lassan a kölcsönös megértéshez és egyszersmind a központosított munkára vezetne, úgy, hogy például a szegényügygel foglalkozó egymástól függetlenül dolgozó és egymásról tudomást sem vevő szervezetek működésükben találkoznának, mely az egyedül helyes központosításra vezetne;

5. megszüntetné az alamizsna-osztogatás megalázó tényét és következésképpen megvalósítaná a német szociális munkás elvét: az egyénileg eljáró nemcsak anyagi, hanem erkölcsi támogatást is nyújtó „Hilfe von Mensch zu Mensch” elvét, amelynek koronája a „Selbsthilfe”, amely végeredményében a messze jövőben a hivatalos szegényügyet tenné fölöslegessé („the break up of the poor law!”).

Azok, akik jóléti intézményeknél igazgatók, gondnokok vagy titkárok akarnak lenni, azok ez elméleti tanfolyamon kívül gyakorlatra is utasítandók, még pedig oly formában, hogy néhány hetet töltsenek egyik vagy másik intézetben és ott gyakorlatban ismerjék meg a jövőben rájuk várakozó munkakört. Az általam felsorolt kívánságok nem túlzók, nem elméleti „pium desiderium”-ok, hanem a gyakorlatias amerikaiak és németek által rég megvalósított eszmék. Az érdeklődők figyelmét csak a Boston, Chicago és New-

Yorkban működő „philantropical schools”-ra, a „Fürsorgekuise der Zentrale für private Fürsorge in Frankfurt a. M.” intézetekre hívom fel és azt hiszem, hogy ez emített intézetek működése eléggé meggyőzi őket arról, hogy az ilyen szervezetben rejlik a szegényügynek egyetlen helyes reformja.

A gyermekek napközi ellátása.

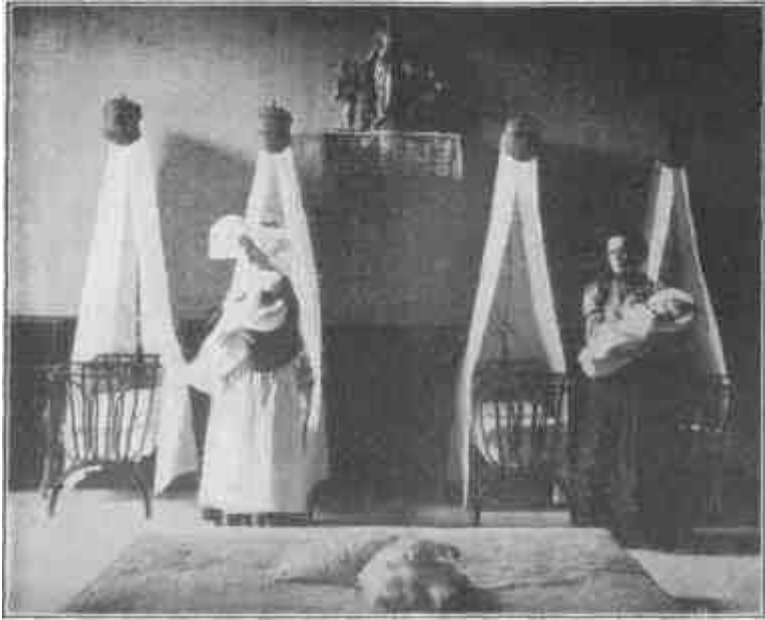
Motto: Ha az az idő alatt míg az anya házon kívül dolgozik, gyermekeit gondozzuk s nevelni segítjük: — ez a legemberségesebb, a legokosabb és a leggyümölcsözőbb segélyek egyike, amit ember nyújthat.

Marbeau.

„Tagadhatatlan, hogy kultúránk nem egyszer teremt oly helyzeteket, melyek természetellenesek. Ezek közül elsősorban azokat emelem ki, melyek az anya és gyermeke közt fennálló kötelék meglazítására sőt megszakítására vezetnek”. *Tugendreich* ez állításának helyességét beigazolhatja mindenki, aki szociális munkát végez. Hajdanában az apa, mint családfő, egyedül viselte a létért való küzdelem nehéz munkáját; a mai súlyos megélhetési viszonyok között az anya is kénytelen munkába állni, s így képtelen a házi teendőket s mindenek előtt a gyermekek gondozását kellő módon ellátni. Ezen helyzet szomorú következménye, hogy a csecsemőket kiskorúak vagy aggok hihetetlen minőségű kotyvalékokkal táplálják, a nagyobb gyermekek az utcán csatangolnak, kellően nem táplálkoznak, nem ruházkodnak s az iskolai munkát a hiányos felügyelet mellett nem végzik el. Mindez züllésre, végeredményben nem egyszer bűnbeesésre, de kevés kivétellel a szervezet hiányos fejlődésére vezet.

E kijelentéseim támogatására szolgáljanak a következő számadatok: Az 1907-ben eszközölt népszámlálás szerint, a német nők 27%-a végez házon kívül munkát. Angliában 1888-ban 105000 gyermek volt napközi ellátásban, 1907-ben 1050000.

ugyanezen évben 14 gyermek égett el, 4 fulladt meg, 10 lón elgázolás áldozata és 21 zuhant le a magasból ellenőrzés híján.

Pesti Első Bölcsődé.
Részlet a csecsemő-teremből.

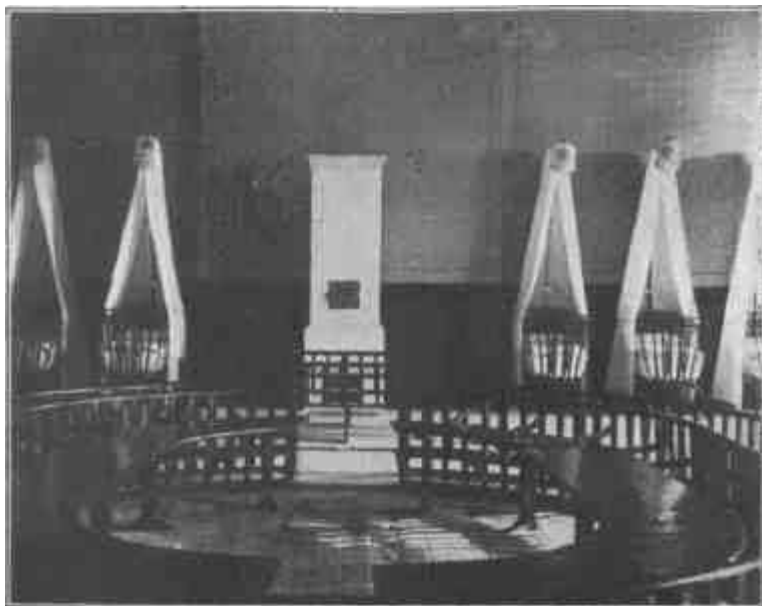
Ezen állapotok tették szükségessé a gyermekek napközi ellátását a családon kívül. A helyzetet nem ismerők vagy helytelenül bírálók, ezzel szemben azt az ellenvetést tették, hogy az ilyen intézmény a családi kötelet megglazítja; holott, ellenkezőleg, megadja a lehetőséget arra, hogy a gyermeket ne kelljen a család öléből teljesen kiragadni és intézetbe elhelyezni; legalább az éjszakát tölthetik szüleik felügyelete alatt.

A napközi ellátás szempontjából a gyermekeket négy csoportba oszthatjuk: 1. csecsemők, 2. 1-6 éves kisdetek, iskolás gyermekek a szorgalmi idő alatt és a szünidőben, 3. beteg iskolás gyermekek.

Ezen beosztásnak megfelelően négy fejezetben fogom az anyagot tárgyalni.

I. Bölcsődék.

A bölcsőde (crèche) a csecsemők és az 1-3 éves gyermek családon kívüli napközi ellátásával foglalkozik. 1802-ben

Pesti Első Bölcsőde.
3—5 éves gyermekek óvoda-terme.

Lippe-Detmoldban rendezte be *Paula lippei* hercegnő az első bölcsődét; 1905-ben már 70 bölcsőde volt Németországban. Parisban 1844-ben *Marbeau* szervezte az első crèche-t; 1892-ben a párisi bölcsődékben 6800 csecsemő volt elhelyezve; 1895-ben a párisi községtanács 70,000 frank évi támogatást juttatott ez intézeteknek; 1900-ban a francia bölcsődék 40,000 kisdédnek nyújtottak otthont; 1903-ban a statisztika 408 francia bölcsődét sorol fel. E néhány adat bizonyítja, hogy e téren is mily hatalmas gyermekmentő munkát végez a francia köztársaság. Bécsben 1849-ben nyílt meg az első bölcsőde. A különböző államokban a női munka elterjedésével párhuzamosan fejlődik a bölcsődék intézménye, szemben a földművelő országokkal, ahol a munka természeténél fogva télen az asszony javarészt otthon van, nyáron is magával viheti gyermekét, s ennél fogva a bölcsődék száma aránylag

az olvasó *Hagenbach-Burckhardt* „Die Krippen und ihre hygienische Bedeutung” (Jena 1899) című művében találhatja meg.

Budapesten 1851-ben *Mayer, Tormay* és *Rozmanith* nevű emberbarátok kezdeményezésére alakult az u. n. pesti első bölcsőde-egyesület, mely már 1869-ben saját épületébe költözött. A bölcsőde forgalmára vonatkozólag az utolsó évi jelentésből kitűnik, hogy 1909 április 1-től, 1910 március 31-ig 509 gyermeket 57,525 napon át ápoltak. Az anyák, foglalkozásuk szerint, a következőképp oszlottak meg:

Házi munkával foglalkozó	43
Napszámosnő	167
Kofa.....	17
Gyári munkásnő	85
Mosónő és vasalónő	65
Takarítónő.....	79
Házmesterné	15
Varrónő	27
Hivatalnoknő	3
Anyátlan	8

A Magyarország területén fennálló kiseddívó intézetekre vonatkozó főbb adatok 1909-ben:

Rendes kiseddívók 1842, áll. menedékházak 199, nyári menedékházak 677, összesen 2718. Óvószemélyzet: okleveles óvónők, tanítónők stb. 2243, képesített vezetők (dajkák) 405, nem képesítettek 275, összesen 2923. Ezek közül férfi 33, nő 2890; világi 2738, egyházi 185; magyarul tökéletesen tud 2672, magyarul keveset tud 37, magyarul nem tud 14, Óvóintézetbe járt 236,516 gyermek.

Horvát-Szlavonországban a kiseddívóintézetek száma 27. Óvószemélyzet (cselédek nélkül) 48; ezek közül okleveles 32, nem okleveles 16; nő 48, világi 30, egyházi 18. Óvóintézetbe járt 1613 gyermek.

A külföldi mintaszerűen berendezett, szép eredménnyel működő, s e sorok írója által személyesen ismert bölcsődék közül különösen a „Crèches-école gardienne” Bruxellesben, az „Infant nursery” Londonban s a „Ricevero bei bambini lattanti” Milanóban a nevezetesek.

A bölcsődéket sok oldalról érte és éri éles és epés bírálat mind a mai napig. *Hagenbach-Burckhardt* szeméreti a bölcsődék vezetőségének, hogy nem küzdenek a természetes csecsemőtáplálás érdekében; hogy a korai elválasztást megkönnyítik s hogy ez intézmény a fertőző bántalmak terjesztésében fontos szerepet játszik. *Pfeiffer* a mesterséges táplálás föltétlenül szükséges individualizálásának elmulasz-

Pestalozzi-Fröbel-Haus, Berlin.
„Nagymosás.”

tását, az ápolószemélyzet csekély számát s a gyermekhalandóság fokozását (Wiesbadenre vonatkozólag) veti a bölcsődék szemére. Sokan kiemelik, hogy a bölcsődék vezetői álszenteskedő társadalmi, de különösen felekezeti előítéleteknek hódolva, törvénytelen gyermekeket nem vesznek fel. Foglalkozunk sorjában a szemrehányásokkal.

A kellő képzettségű gyermekorvos vezetése alatt álló bölcsőde, nemcsak hogy nem akadályozza meg a természete-

tes táplálást, de ellenkezőleg, annak érdekében minden lehető megtehető. Éppen e szempontból vezetve küzdenek az orvosok a bölcsődéknek a gyárakban való elhelyezése mellett, ami lehetővé teszi, hogy a dolgozó anya csecsemőjét a munkában való különösebb megzavarás nélkül naponta 4—5-ször táplálhassa. *Ullersperger*: „Pädatrophie, Pädiopathien und Pädiatrik” (Erlangen, 1867) című művében felemlíti, hogy Spanyolországban már 50 év előtt a munkásnőnek törvényesen biztosított joga volt, hogy csecsemőjét délelőtt 11-kor s délután 3-kor a gyár lépcsőjére ülve megszoptathatta. 1891-ben Portugáliában, 1902-ben Olaszországban rendezték törvény útján a gyári bölcsődék kérdését, úgy, hogy ma például Rómában (1909. óta) a dohánygyárban négy terem van berendezve szoptatónők számára. 1908-ban a porosz kormány rendelettel utasítja a községeket, hogy szorgalmazzák a gyári bölcsődék berendezését; a „Mechanische Weberei in Linden”-ben már 1874-ben volt egy mintaszerűen berendezett s kitűnően működött gyári bölcsőde, amelyből azonban a csecsemő az anyának a munkából való kilépése vagy elbocsáttatása esetén kiadatik. E — nézetem szerint teljesen méltányos — rendelkezés készítette a szász munkás-sajtót az újabb gyári bölcsődék berendezése elleni mozgalomra, hogy ez intézmény a munkáltató s a munkásnő közti függési viszonyt ne erősítse meg még inkább.

A gyárakon kívül szervezett bölcsődékben a kizárólagos természetes táplálás a helyi viszonyoknál fogva nem valósítható meg, de szép eredménnyel vihető keresztül az u. n. „vegyes táplálás” („allaitement mixte”). Reggel és este otthon, délben a bölcsődében szoptatja meg az asszony csecsemőjét, délelőtt s délután pedig egyén és korszerint individualizálva kap egy-egy adag mesterséges táplálékot. Az asszonyok szívesen hajlanak a mesterséges táplálásra, ami ellen az intézet orvosainak a legnagyobb erélyvel kell küzdeniök s ezért szükséges, hogy a gyermekek fölvétele az orvos közbejöttével történjék, nem pedig, mint az a pesti első bölcsőde-egyesület alapszabályaiban olvasható: „a gyermekek befogadtatnak a bölcsődébe az orvos *utólagos* jóváhagyása mellett.” *Neumann* Berlinben, e sorok írója Ó-Budán, a bölcsődét csecsemő rendelő-intézettel („Säuglings-Fürsorge-

stelle”) kapcsolták össze szép eredménnyel, amely esetben az utóbbi intézethez tartozó tejkonyha szolgáltatja a mesterséges táplálékot. Utánzásra méltó példát nyújt a boroszlói intézet, hol délben a bölcsődében szoptatásra jelentkező anya ebédet is kap.

Mesterséges táplálékot csak a legkritkább esetekben nyújtunk; ha igen, elvünk legyen: tisztaság és egyszerűség!

Budapesti Napközi Otthon.
Játszó gyermekek.

Az egészséges állományagtól, tisztán nyert, szállított s feldolgozott tejet nagy időközökben s kis adagokban individualizálva nyújtják. E szempontból sokat vétenek a bölcsődékben a kitűnő szándékú, de kellő tanultsággal egyáltalában nem rendelkező apácák. Az orvos Írásban adott s nap-nap után ellenőrzött szigorú utasítása legyen a mérvadó. A csecsemő mesterséges táplálása esetén a bölcsőde ünnep- és vásárnapokon is lássa el a kisdedit táplálékkal.

Az orvos közbenjöttével történt felvétel- és a naponta történő felülvizsgálat (köztakaró s garat megtekintése) a meglévő vagy lappangó fertőző betegségeket könnyű szerrel deríti fel s így a gyermekek kevésbé vannak kitéve fertőzésnek, mint a higiénie szempontjából borzalmas, nagyvárosi bérkaszárnnyákban (*Meier*). Különben is a csecsemők, különösen az anyatejjel tápláltak, csak kivételesen esnek heveny fertőző bántalmaknak áldozatául, ezeknél inkább a gyomor- s bélbántalmak tovaaterjedésének kell gátat vetni. Előnyös ezért, ha a gyermekek 4-5-ös csoportokban vannak egy-egy helyiségben elhelyezve; ha otthoni ruhájukat dezinficiálják s az intézetben külön fehérneműt kapnak; ha alaposan megfürösztik őket s pelenkáik jól zárható tartályban helyeztetnek el. Az emeletről a pincébe szolgáló csatorna, mely a piszkos fehérnemű továbbítására szolgál, elvetendő, mert ezen át a pince és a szennyes bűze az emeletre nyomul; a bölcsőde helyiségei hetenként fertőtlenítendőek (Franciaországban kötelező), végre a betegsége gyanúsak elkülönítésére helyiség álljon az orvos rendelkezésére. Hogy a kötelező hatósági bejelentés lelkiismeretes keresztülvitele a bölcsődék beléletére is nagy fontosságú, azt hangsúlyozni felesleges.

A törvénytelen gyermekek kizárása embertelen; csupán az álszenteskedő, szemforgató, a vallás és erkölcs lényegét félremagyarázó egyének vitathatják a XX. században e kérdést. Tegyük meg mindent, hogy a leányanya s kisdede közt fennálló laza köteléket megerősítsük, s ezt sokkal inkább tehetjük meg a bölcsőde révén, mely legalább éjszakára biztosítja a kisdednek az anyai szeretetet, mintha a csecsemőt elragadjuk az anya oldala mellől, s intézetbe, vagy idegen családroz helyezzük el, annál is inkább, mert nem minden leány vehető rá arra, hogy kisdedével az állami gyermekvédelem védőszárnnyai alá helyezkedjék. Azon megjegyzéssel, hogy az asszonyok megszakítják az összeköttetést az oly intézettel, melybe leányanyák járnak, csak olyanok élhetnek, akik az alsó néposztályok gondolkodásmódját nem ismerik; ezek bizonyos mértékben előítéletektől mentebbek, mint a felső 10,000-ek. Természetesen a leányanyák kisdedei csak az esetben részesüljenek ez elbírálásban, ha alkalmas lakás felett rendelkeznek.

Nehéz feladat a bölcsőde számára alkalmas helyet találni. A nagy távolság az intézet és a munkásnő lakóhelye közt a be- és kihozatal, a szoptatás céljából szükséges bejövétel, továbbá a gyermek könnyű meghűlése miatt nagy szerepet játszik. E szempontból legelőnyösebb ha a gyárban magában rendezik be a bölcsődét, ha pedig ez nem vihető keresztül, jobb, ha a munkásnegyedekben több kis intézetet

Budapesti Napközi Otthon.
Kinn a farkas, benn a bárány.

szerveznek, mint egy nagy központi épületet. Igen megszívlelendő a düreni Mária-Apollinaris bölcsőde vezetőségének azon berendezése, mely szerint a távol lakó anyák csecsemőik megvédésére beszállítás idejére meleg kendőket kapnak kölcsönbe.

Az épület csendes, por s füstmentes környezetben álljon. Néhány városban a bölcsődéket iskolákban helyezték el, azt tartva szem előtt, hogy a gyermekek iskolába s bölcsődébe hozatala ily módon egyszerűbbé válik; a fertőző betegségek

könnyű tova hurcolása miatt azonban e berendezést helytelenítem.

A kisdedet a várószobában nyújtják át a bölcsőde személyzetének, ruháit a ruhatárban helyezik el s miután az orvos a csecsemőt megvizsgálta és azt megfürösztötték (igen jók a csecsemőkórházakban már általánosan használt zuhanyfürdők), a nappali helyiségben vaságyon helyezik el. Az ágyak számozva legyenek s e számnak megfelelően egy szekrényben legyenek együtt a gyermek szükségleteit szolgáló eszközök (szájtörölő, szájlapoc, kenőcstartó, hőmérő stb.). Az öltöztetés, a fertőzés kikerülése végett a gyermek ágynál ne közös asztalon történjék. A szoptatás céljából az intézetbe jövő asszonyok szülei kötelességüknek külön helyiségben tegyenek eleget; előnyös, ha a munkásasszonyok számára étkezőt is rendeznek be. A mesterséges táplálék elkészítésére szolgáló tejkonyhában legyen meg a lehetőség a rendes táplálék elkészítésén kívül mindenféle diätetikus tápszer előállítására is; a csecsemőkórházakkal és rendelőintézetekkel kapcsolatban az ez irányban mondottak természetesen a bölcsődékre is érvényesek. Betegsége gyanúsak elkülönítésére — mint már említettem — külön helyiségek szolgáljanak. A fehérnemű mosására jól felszerelt mosókonyha szükséges. Tágas veranda, kert, melynek egyrésze fedve legyen, elengedhetetlen követelmények.

Amennyiben a bölcsődében 1-4 éves gyermekek is felvétetnek: a padlón mászkálók és járók számára külön helyiség legyen berendezve melyben, járóiskola, alacsony fekhelyek, (melyekre a gyermek segítség nélkül is leheveredhetik) és játékok legyenek. A játékokat gyakran kell dezinficiálni, hogy a kisdedeknek nyújtott; élvezet ne legyen egyúttal betegségek kútforrása is.

Csecsemőkre 3-8 m³, nagyobbakra 3-5-5 m³ légűrtartalmat számítunk. A falakat lehetőleg olajfestéssel, a padozatot linóleummal fedjük.

Egy gyermek, ellátása bel- s külföldi viszonyokat egybevetve, naponta átlag 1 koronára tehető, amivel szemben a szülő kisdedért átlag 10 fillért fizet. Lehetőleg ne lássuk teljesen ingyen a kisdedet, nehogy a szülőben a gyermekéért való gondoskodás kötelességének érzete kihaljjon.

A személyzet élén az orvos áll; ő veszi fel a gyermekeket, előírja s ellenőrzi a velük való elbánást; a kisdetek fejlődését megfigyeli, a szülőkkel való érintkezést a gyermekhygiéne szóval és írásban való népszerűsítésére használja fel. Ugyancsak az ápolónők szakszerű kiképzetéséről is gondoskodik az orvos s esetleges gyermekápoló tanfolyamok szervezését viszi keresztül.

Az ápoló-személyzet, akár világi, akár egyházi, természet-szerűen csupán kellő szakismeretek elsajátítása után alkal-

Budapesti Napközi Otthon.
Kosárfonás

mázható. Számítunk pedig egy ápolót 4-5 egy és egyfél éven aluli s 8-10 $1\frac{1}{2}$ évnél idősebb gyermekekre. Elítélem azon berendezéseket, melyeket a személyzet, saját munkájának könnyítésére, de a gyermekek rovasára fogatosít; ilyenek ha a csecsemőnek szájába, nyomják a szopja üveget s ellenőrzés nélkül órákhosszat fagyják csámcsogni, a babaszék, mely éjjeli edénnyel van egybekötve, a magas karimával ellátott öltöztető asztal, amelyen akár egy ketrecben, órákhosszat vergődik a kisdet, stb.

Végül megemlékezem az u. n. családi bölcsődéről („Familienkripe”). Az ellátás olcsóságát tartva szem előtt, a kisdedeket intézet helyett családoknál helyezik el. Hogy ez esetben az ellenőrzés meglehetősen illuzorius, azt fejtegetni felesleges.

II. Gyermekkertek.

A bölcsődéből kikerülő kisded napközi ellátását az iskolába lépéséig a gyermekkert vállalja. A gyermekkert elnevezés *Fröbel*-től származik, aki elengedhetetlen követelménynek tartotta, hogy ez intézetek a higiénie és a foglalkoztatás szempontjából kerttel legyenek ellátva, s költői lelkületével kívánatosnak tartotta, hogy a kisdedekkel úgy bánjanak, mint a kert virágaival. *Fröbel*, aki anyját korán veszítette el, egész életén át fájdalommal nélkülözte az anyai szeretetet és irányítást; ez érlette meg benne a gyermekkert eszméjét, amelyben a kisded testét és lelkét az iskolai fegyelem békóitól menten művelhetik. E célt tartva szem előtt: a gyermekkert a szülei ház s ne az iskola mintáját kövesse, alkalmazottjai pedig a szülő s nem a tanító szerepét töltsék be.

A test fejlesztését tartva szem előtt, ez intézet hygienikus berendezése a bölcsődénél elmondottaknak feleljen meg, csupán az ott felsorolt helyiségekhez kellő számú játszó- j; foglalkoztató termék s W. C-ek járuljanak. A kert úgy foglalkoztatás (virágágyak gondozása stb. játék és torna) mint a higiénie-szempontjából felette fontos; igen előnyös, ha a kisdedek homokban játszhatnak, csak vigyázzunk, hogy az ürülékkel szennyezett homok betegségek (bélférgesek) kiinduló pontja ne legyen.

Míg *Oberlin*, a gyermekkert eszméjének egy másik lelkes apostola, nagyrészt csak a gondozásra helyezte a fősúlyt, addig *Fröbel* a „pädagogisches Moment” fontosságát is előtérbe helyezi. Színes golyók, kockák, pálcikák, hajtogatás, fonás, kivarrás, ének és tornajáték azon segítőeszközök, melyek révén az agynak s kéznek egyaránt kellő fejlődést kíván biztosítani *Pestalozzi* rajongó híve és méltó apostola. Ha ez intézetekbe beleviszük a modern gyermektanulmány szolgáltatata alapelveket s ha a foglalkoztatást úgy vesszük keresztül, hogy egészséges testben egészséges lélek honoljon, úgy nagyfontosságú gyermekvédelmi munkát végezzünk.

Hogy a hangoztatott eszmék kellőképp vitessenek keresztül, a kül- s belföldön egyaránt foglalkoznak gyermek-kertésznők kiképzésével; ez intézmények közül felemlítem a „Pestalozzi-Fröbel-Haus”-t Berlinben, továbbá az „Oberlin Mutterhaus Nowawes bei Potsdam”-ot. Ez iskolák I. (gyermekkert részére) s II. (családok számára) osztályú óvónőket képeznek ki. Nálunk a beiratkozásnál a tanítók hozzátartozóikat veszik — nagyon helyesen — különösen tekintetbe.

Budapesti Napközi Otthon.
Ebéd.

A könyvnyomtatás feltalálásának 400-ik évfordulóján alapította *Fröbel* az első gyermekkertet, 1873-ban már megalakult a hatalmas „Deutscher Fröbel-Verband”; nálunk 1828-ban *Brunswick* grófnő alapította az első ilyenmű intézetet s ma minden magyar község törvényelőírta kötelessége gyermekkerteket berendezni.

Hogy maga a nép mennyire átérzi és átérti ez intézmény horderejét, mutatja az 1879 óta Budapesten fényes eredménnyel működő, jelenleg *Ballay Lajos* m. tanácsos vezetése

alatt álló és 1896 óta saját palotájában levő „Szegény Gyermekkert-Egylet”, melyet gabonamunkások asztaltársasága alapított 8-10 gyermek számára, a 90-es években már 300 gyermek étkezéséről, ruháztatásáról s foglalkoztatásáról gondoskodott, az utolsó esztendőben pedig istápoltságait 19,506 adag ebéddel ajándékozta meg.

Nem egy gyáros szociális érzése szült gyári gyermek-kerteket, példaként *W. Spindlert* Spindlersfelsben és *F. Brandtot* M. Gladbachban említtem fel.

Sok helyen a gyermekkertek vezetői a gyermek-higiene népszerűsítése érdekében szülői estéket rendeznek, így pld. Drezdában a „Stadtverein für innere Mission”.

Gyermekkertek szakszerű berendezésére Drezdában *A. Mutter* „Fröbelhaus” címen alapított egy magas színvonalú üzleti vállalatot.

Hogy a gyermekkertben különbséget tenni származás, vallás stb. szerint oktalanság, azt sajnos, a XX-ik század elején nálunk hangsúlyozni nem felesleges.

III. Napközi Otthonok.

Az iskolás gyermek napközi ellátása, véleményem szerint, a legnagyobb fontosságú. A szülők munkaviszonya, szegény-sége, hanyagsága, a szülők egyikének hiánya, (betegség, börtön, halál) folytán a gyermek testileg s lelkileg egyaránt el lesz hanyagolva. Reggel a gyermek éhesen, mosdatlanul jő iskolába, délben néha hosszú utat kell tennie otthonáig, vagy ez út a szülők távolléte miatt általában felesleges, ebédé, ha egyáltalában hozzájut: szegényes, a lakás fűtetlen, a feladatok készítésére senki sem serkenti a gyermeket, — e szomorú tüneteknek természetes következménye: csatangolás az utcán, koldulás, majd lopás s a züllöttség és a bűn egész skálája.

Ez észleletek készítették 1871-ben *Schmidt-Schwarzenburg* tanárt Erlangenben egy u. n. „Kinderhort” berendezésére s 1905-ben a „Berliner Verein Mädchenhort” kérdőíveiből kitént, hogy Németországban 438 napközi otthon 26,000 gyermekről gondoskodik. Napközi otthonokat, javarészt tanítók ösztökélésére, emberbaráti egyesületek, állami s városi hatóságok s nagy gyári üzemek pld. *Maggi (Schweizban)* szerveznek.

Budapesten *Bárczy István dr.* polgármester és *Festetich Géza* gróf tanácsnok szereztek elévülhetetlen érdemeket e téren. A budapesti napközi otthonok méreteire és kereteire vonatkozó adatok *Gyuris Géza* igazgató ur összeállítása szerint a következők: A főváros tanácsa 1900-ban rendezte be az első két napközi otthont. 1902-ben kezdi meg működését a központi napközi otthon-bizottság. 1903-ban a tanács e célra 60,000 koronát szavaz meg: a fejlődés rohamos, úgy

Budapesti Napközi Otthon.
Szlőjd-munka.

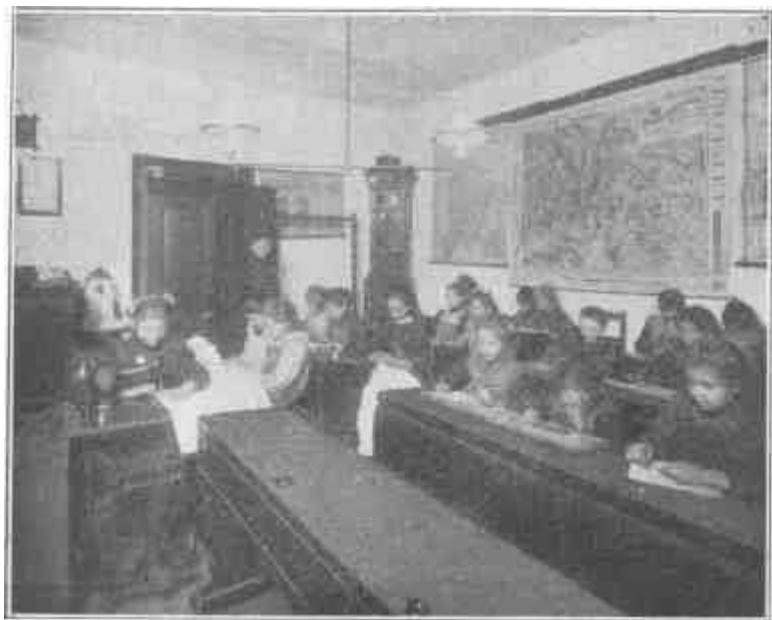
hogy 1910-11-ben már 68 iskolában van napközi otthon, melyekben 168 csoportra osztva 6310 gyermeket látnak el. Egy napközi otthon felszerelése 1068 K 69 f-be kerül, mely összegből a helyiségek berendezésére 617 K 25 f, bútorokra 322 K, szlőjdfelszerelésre 129 K 70 f jut. Egy gyermek napi ellátása 45.8 f-t tesz ki.

A gyermek egy napi élete a napközi otthonban *Gyuris* igazgató közlései szerint következőképen pereg le: „Mikor a tanuló a délelőtti tanulást befejezte, felkeresi a gyülekezésre

kijelölt helyiséget, ahol már várja az otthont vezető tanító. Itt beszélgetés s kérdegetés között bevárják az ebédidőt. A felügyelő vagy vezető számbaveszi a gyermekeket, párba állítja s levezeti őket az étkező helyiségbe. Itt mindenki a maga kijelölt helyére ül s halkan társalogva várja a tálalást. A vezető hozzászoktatja a gyermekeket az étkezés előtti imádkozáshoz, az evőeszközök helyes használatához, aminek a könnyítése céljából már az elültetésnél a felnőttek s ügyesebbek közé ülteti a gyámoltalanabb apróságot. Hozzászoktatja (biztatással) az összes ételek fogyasztásához, mert épen ezen szegényebb gyermekek nem ismerve a különféle ételeket, nem mernek minden ételhez nyúlni. Az ebéd befejeztével a gyülekező helyüket felkeresik, ahol az emésztés munkájának ideje alatt mesélgetéssel, pihenéssel, alvással töltik az időt délután 2 óráig. Két óraker kimennek sétálni s alkalmas helyen játszanak. A játékkal egybekapcsolt séta rendszeren 1-1 $\frac{1}{2}$ órát vesz igénybe. $\frac{1}{4}$ óraker hozzáfognak a kézimunkához (szlőjdhöz), amely agyagmintázásból, papírmunkából vagy raffiafonásból áll. A napot ismét játék, mese, szavalás vagy ének fejezi be. Természetes, hogy ezen életrend változást is szenvedhet, részint az időjárás, részint különleges helyi körülmények miatt”.

Napközi otthon részére, ha külön helyiség e célra nincs, a torna vagy kézügyesség gyakorlására szolgáló terem használható. Itt kerül kiosztásra a reggeli, ebéd és uzsonna, e helyiségben játszanak, énekelnek, olvasnak, készítik kézimunkáikat s feladataikat a gyermekek. A táplálást illetőleg *Siegert* szavai megszívlelendők: „Ha végre a köztudatba fog átmenni a húsfogyasztáson alapuló étrend túlbecslése s fel fogják ismerni a növényi táplálék értékét, nem lesz többé húshiány, de lesz testben s lélekben egyaránt egészséges nép, amire a hihetetlen gyors tempóban fejlődő japánok szolgáltatják a legjobb példát; s ekkor a gyermeknépkonyhák is olcsóbbak lesznek s nagyfontosságú feladatuknak könnyebben fognak eleget tehetni”. Ez elvet különösen nálunk kell hangoztatni, hol úton-útfélen hallani a majdnem kizárólagos hústáplálék érdekében elhangzó, határozottan tudatlanságon alapuló nézeteket. Különösen fontos a reggeli kiosztása, mert éhgyomorral tanulni, tornázni, énekelni tortúra számba megy s ezért

igaza van *Staigernek* (Ulm), ha az iskolaorvos és tanító feladatává teszi, hogy gondoskodjanak megfelelő reggeliről, hogy az iskolaszolgáknak a tejjel való lelkiismeretlen üzérkedését szüntessék meg s irányítsák a hatóság figyelmét e nagyfontosságú kérdésre. Amsterdamban a „Kinderveoding”, Bostonban „The New England Kitchen”, Harlingenben a „Vereniging tor verbetering van het volkenderwysen Nederland,” nálunk az „ingyen tej” stb. foglalkoznak ez életbevágó jóléti akcióval. A déli étkezést sok

Budapesti Napközi Otthon.
Kézimunkálás.

helyütt népkonyhában költik el a gyermekek, ami olcsóbb, a gyermekek ebéd előtt sétálnak s az iskolai terem szellőztethető. A játéknál sokszor elkövetik azt a hibát, hogy gyakorlásánál érvényesítik az iskolai fegyelmet. A gyermekjátékokat az enyhe s meleg időszakban az udvaron, illetőleg a kertben gyakorolják; a sportszerű jelleget nem ítélem el, csak ne fajuljon el durvasággá, mint azt a labdarúgásnál nem egyszer észleljük. A kertben kertmunka is gyakorolható. Télen

az iskola udvarán berendezett jégpályán szórakozhatnak a gyermekek. Az éneknél gyakran elhanyagolják a gyermek gégjéhez való alkalmazkodást s így nem egyszer rontják meg az ú. n. mutálás korszakában lévők hangját.

A kéziügyesség fejlesztésére szolgáljon a szlőjd (papír, agyag, fa és fémmunka), a szórakoztatás legjobb s legneme-sebb módja.

A háziipari termékek készítését s azok értékesítését hely-telenítem, de a fiuknál s a leányoknál egyaránt helyesnek tartom a mindennapi élet szükségleteit szolgáló kézimunka (varrás» faldozás, főzés) gyakorlását.

A feladatok készítése a tanító ellenőrzése alatt történik.

A napközi otthonokban berendezett zuhanyfürdők fon-tossága igen nagy.

A „plenus venter non studet libenter,” (tele gyomorral nem tanul szívesen az ember) elvénél inkább kell szem előtt tartanunk azt, hogy a korgó gyomor szellemi munkára alig serkent; a kellő táplálásban részesített gyermekek szívesebben fognak tanulni s azokat, kiknek szórakoztatásáról s foglal-koztatásáról kellőképen gondoskodnak, alig fenyegetik az utca kísértő veszélyei.

Hogy a napközi otthon látogatói jobban fejlődnek testi-leg s lelkileg, hogy ez intézmény alkalmat nyújt a tanítónak, hogy tanítványait jól megismerve az oktatásnál kellőkép indi-vidualizálhasson, hogy a napközi otthon a család és iskola közt kapcsot teremt s közvetve arra is jó hatást gyakorolhat, oly állítások, amelyeknek valóságát a gyakorlat sokszorosán bizo-nyítja. Kell-e mindezek után bővebben fejtegetni a napközi otthonok fontosságát?

A napközi otthonok berendezése az állam kötelessége, mert ha kötelezi a gyermekeket az iskola látogatására, adja meg a lehetőségét annak, hogy ez eredményesen történhessék.

Ha az iskolaév folyamán is nagy mértékben fenyegeti a gyermekeket a züllés veszedelme, még fokozottabb mérték-ben áll ez a nyári időszakra, amikor napestig az utcán tartóz-kodhatnak a gyermekek. Mi, akik az ifjúkornak törvényszé-kének tárgyalásain hivatalból részt veszünk, tudjuk, hogy hány tolvajbanda szerveződik nyáron a Városliget berkeiben. Ez oknál fogva nyáron is működjék a napközi otthon. Reg-

geli s uzsonna az iskolában legyen, ebéd a szabadban. Nyáron nap-nap után csináljanak a gyermekek kirándulásokat, ismerjék meg a természetet, ez átéli természetrajzi és földrajzi oktatás megbecsülhetetlen kiegészítője lesz. Rossz időjárás esetén fedett helyiségben olvasással, játékkal, énekkel, kézimunka gyakorlásával töltsék el hasznosan az időt. Az uszoda használatát szükségtelen bővebben indokolni.

Budapesti Napközi Otthon.
Egyszer volt, hol nem volt . . .

A szünidei gyermektelepekről kiszorultak sorsát is enyhítené a nyári napközi otthon.

IV. Beteg gyermekek napközi ellátása.

Aki a betegek lelki életébe elmélyedt, az a szenvedők és lábadozók javarésznél el fogja ismerni *Lindner* szavainak: „A szabad természet a lelki szenvedőknek mindenkor menhelyet ad” — abszolút helyes voltát.

A természet örök gyógyító hatásának helyes fölismerésén alapulnak a németeknél a felnőttek és gyermekek javára egyaránt berendezett erdei üdülőhelyek.

Az erdei üdülőhelyek nappali tartózkodásra berendezett szanatóriumok, melyek egyrészt a lábadozók, másrészt az idült betegek érdekeit szolgálják.

Az ilyen üdülőhely építésével és berendezésével szemben nem támasztunk nagy igényeket. Egy egyszerű Döcker-barak, kellő mennyiségű, könnyen szállítható fekhelyek, védő takarók, számozott fiókokkal ellátott szekrények az intézet látogatóinak ingóságai részére, továbbá az étkezés szükségleteit fedező konyha s az étkező-helyiség primitív berendezéssel, végül a kellő illemhelyek magukba foglalják mindazt, amit egy „erdei üdülőhely”-től várunk. Közel a városhoz, omnibusszal, villamossal vagy vasúttal könnyen s olcsón (kedvezményes jegyekkel) elérhető, por s füstmentes, csendes, jó forrásvízzel rendelkező helyen emeljük az építményt.

A felügyelet jó kezekre legyen bízva; tanítónők vagy gyermekkertésznők foglalkoznak a felvigyázattal és szórakoztatással. A gyermekek foglalkoztatása részben egészséges mozgással egybekötött játékokból (labda, kugli, croquette, tennis), részben kézi ügyességet fejlesztő munkákból és kertészetből áll. 1904 augusztus hava óta Charlottenburgban egy u. n. erdei iskola (Waldschule) működik, melyben a hasznost a kellemessel egybekötve, a gyermekek az üdülés előnyeinek kívül tanításban is részesülnek. 2V2—3 óráig tart naponta az oktatás, egy-egy lecke alig tart fél óráig s amíg az egyik csoport tanul, addig a másik játszik vagy nyugszik.

Testi fenyítés, táplálék megvonása, mint büntető eszközök, ez iskolában még inkább elvetendő, mint egyebütt.

Nagy figyelmet fordítanak a táplálásra, példaként hozom fel a bécsi gyermeküdülőtelep étrendjét:

Első reggeli: háromtized liter tej és zsemlye. Második reggeli: egy negyed liter tej. Ebéd: négyszer hetenként háromtized liter húsleves, háromtized liter főzelék, hat dekagramm marhahús, gulyás stb. Délután: háromtized liter tej s vajjaskenyér. Este: háromtized liter tejes étel és gyümölcs vagy sajt és kenyér.

Az étrendet a gyermekek egészségi állapota szerint orvosi rendeletre megváltoztatják. Az orvos gyakran látogatja a tele-

pet, a betegeket kezeli, a lábadozók részére kellő diétát állapít meg; egyes helyeken, az intézet berendezéséhez mértén, egyszerű vagy gyógyfürdőt, zuhanyokat s egyéb vízgyógyászati kezelést, svéd tornát, nap vagy homokfürdőt stb. stb. ír elő.

Az első gyermeküdülőt 1902-ben Berlinben (Schönholz) rendezték be.

Ha azt kérdezzük, hogy mily gyermekek valók az üdülőhelyekre, erre könnyű megfelelni: mindazon beteg és lábadozó szegénysorsú kisdedek, kik nincsenek az ágyhoz láncolva, kik nem szorulnak kórházi ápolásra, de beteg vagy gyengélkedő állapotuknál fogva szünidei gyermekelepre nem helyezhetők. A görvély és gümőkórra hajlamos, vérszegény, ideges iskolásgyermekek pedig, akik számára a „Stuben-, Sitz- und Massenschule” (*Liebe*) levegője méreg, népesítsék be az erdei iskolákat.

A részvételi jegyek beszerzése legyen könnyű, ne koldulassuk a szegényt sokáig e jótéteményért, mert a könyörgés Golgotája megkeseríti az adomány élvezetét.

Ma még, sajnos, utópia számba megy *Liebe* azon kívánsága, hogy a mi jó a gyengélkedőnek, ideális az egészségesnek s így a szabadban történő oktatást általánossá szeretné tenni. Ily módon — mondja ő — „nem nevelnénk pipogya, mindig igen mondásra kész, csupán nyugdíjt biztosító állásra törekvő embereket, hanem igaz, önérzetes férfiakat.” Tagadhatatlan, hogy minden vonalon megvan az egészséges törekvés, megerősíteni a kapcsot az ember és a természet között. *Liebe* joggal dicsőíti az amerikai olvasó kerteket, a schweici szabad ég alatt megtartott istentiszteleteket s a francia „théâtre de la veru dure”-t.

Midőn pedig azon óhajjal zárom ismertetésem, bár mihamarább lenne nálunk is ily intézmény, utalok *Pettenkofer* nagyon is megszívlelendő szavaira: „A városi törvényhatóságok nem csak emberbarátilag cselekszenek, hanem egy nagy jövedelmű tőkét gyűjtenek össze akkor, mikor áldozatokat hoznak avégett, hogy a betegek felgyógyuljanak, s a betegséget lehetőleg megelőzzék.”

Lelenházakról és árvaházakról

A lelenház létjogosultsága megszűnt, ma csupán történelmi érdekességgel bír és ehhez képest csak röviden foglalkozom vele. Az ó-kor a gyermekgyilkolást és kitélt nem büntette, sőt bizonyos fokig törvényes formákat adott nekik; a római családfő korlátlanul rendelkezett gyermekei felett, tetszés szerint helyezte el őket a „columna lactaria” mellé, vagy a Mons Aventinus-on lévő „velabrum”-ban. Gyenge, nyomorék és leány-gyermekek felett kényük-kedvük szerint rendelkeztek az apák. Dicséretreméltó kivételt csupán az egyiptomiak és héberék képeztek. *Justinianus* (530), a roueni zsinat (IX. században), *Datheus* püspök szereplése (787), *///. Innocent* pápa (1198) a lelenckérdés megoldásának legismertebb történelmi nyugópontjai. Rouenben elrendelték, hogy a templomokban külön hely szolgáljon a lelencek felvételére, Milanóban *Datheus*, Rómában *innocent* alapították az első lelencházat, utóbbi a forgóládát rendszeresítette. A későbbi történelmi mozzanatok közül csupán */. Napóleon* szereplését emelem ki, parancsára 1811-ben 271 lelencházat építettek Franciaországban.

A forgóláda (la ruota, le tour) az utcára szolgált s észrevétlenül helyezhették belé ismertető jellel ellátott, vagy e nélkül lévő csecsemőket. E módszer segítségével nemcsak a szegények, hanem nem egyszer lelkiismeretlen gazdagok is túladtak gyermekeiken. Akárhányszor messze vidékről minden elővigyázat nélkül hozták a csecsemőket, úgy, hogy kevés kivétellel el is pusztultak. 1779-ben *XVI. Lajos* adott ki egy rendeletet, mellyel a leleneknek vidékről Parisba hozatalát kívánta korlátozni. *Killer* közleményéből tudom, hogy a moszkvai lelenház védenecinek fele messze földről kerül oda, nem egy lefagyott orral s arcczal s elég gyakran nagy nehezen tudják a szájba fagyott szopókát szájából eltávolítani.

nyösen, úgy, hogy kevés kivétellel (Spanyolország, Olaszország egy csekély részében, Brasiáliában s Argentiniában) elhagyták s a „le tour” helyét az irodai felvétel „à bureau ouvert” váltotta fel, hogy mily eredménnyel azt mutatja az orléansi lelencház, melynek csecsemőhalandósága a forgóláda használatának utolsó évében (1855-1856) 82%, a következő évben, midőn az irodai felvétel lépett életbe, már csupán 69% volt. A forgóláda által biztosított titokzatosság szintén feleslegessé vált, mert a modern proletár a törvénytelen születést nem tartja megszégyenítőnek.

A régi lelencház a helytelen mesterséges csecsemőtáplálás folytán, valóban temetőszámba ment, a helyzet dajkák alkalmazása által némiképp javult, de csak kis mértékben, mert Moszkvában évi 14,000 dajka mellett is nagyban pusztított a csecsemő-halmazat réme a ragályos gyomorbél-betegségek, tüdőgyulladások, hevenyfertőző bántalmak stb. alakjában.

A lelencház fogalmát felváltotta az elhagyott gyermeké, megvan a törekvés — s hazánk törvényhozásának gyümölcsei bizonyítják legjobban, — hogy a csecsemőt anyjától elragadni nem szabad, a forgóláda diszkréciója átok, az állam jóságos indiszkréciója pedig áldás. A lelencház felváltotta a csecsemőkórház betegek számára, az egészséges kisded pedig anyjával együtt derék tápszülékhez lesz telepítve. Ezen rendszert a magyar állami gyermekvédelem ismertetése alkalmával bőven méltattam, úgy, hogy most már áttérhetek az *árvaházak* megbeszélésére.

* *
* *

Történet Az Ó-Testamentom több helyén olvassuk, hogy az árvák Jehova különös védelme alatt állanak. Athénben az „orphanophylakes” gondoskodtak az elesett katonák árváiról. A római császárok idejében az »orphanotrophikak»-ban helyeztettek el az árvák, mint a császár védenecsei, — „Alimentarii pueri et puellae”. A kereszténység az emberszeretet, szent nevében foglalkozott e szerencsétlenekkel, így pl. nagy *Basilius* érsek Neocasáreában (370) alapított egy árvák ellátására szánt intézetet. Ezen intézmények azonban nemcsak az árvaügynek, hanem általában a szegényügynek állottak

szolgálatában, minek következtében az árvák ellátása s nevelése az esetek javarészában nem felelt meg a követelményeknek. A későbbi időkben is a kolostorszerű jelleg főhibája ez intézeteknek (Carlo Boromeo a XVI. s Vincenci szent Pál a XVII. században). Nagy haladást jelentett a XVIII-ik században *Franke* hallei alapítványa, melynek keretében a nevelés családias alapon a kolostori jellegtől menten vitetett keresztül. 1779-ben a „Hamburger patriotische Gesellschaft” vetette fel a kérdést, — mi előnyösebb: a családoknál vagy az intézetekben való elhelyezés. Ezen időtől fogva bő irodalma fejlődött e kérdésnek, az összes európai államok — büszkeséggel mondhatjuk ezek élén hazánk, — foglalkoznak e kérdés megoldásával.

A „Deutscher Verein für Armenpflege” 1899-ben tartott XIX. közgyűlésén résztvevők széles alapon vitatták az árvák *intézeti és családi elhelyezése* kérdését. Végleges eredményre e megbeszélés nem vezetett, de számos részletkérdés helyes elbírálása köszönhető e magas színvonalú vitatkozásnak. 1887-ből származik *Böhmert* „Anstalts oder Familienpflege” című értékes munkája, melyben 77 német város vezetősége mond ítéletet e kérdésben; ezek közül 46 a családi nevelés érdekében tör lándzsát, 8 föltétlenül s 2 föltételesen az intézetek mellett foglal állást, 17 a vegyes rendszer érdekében kardoskodik, 4 nem nyilvánított véleményt.

Döntő feleletet e kérdésre csupán akkor lehetne adni, ha a két rendszer által neveltek sorsát az intézetek, illetőleg családok elhagyása után tovább kísérnék figyelemmel s az eredményeket, különösen a bűnözés szempontjából, statisztikailag értékesítenék.

Hitfelekezeti vagy magánalapítványi eredetű intézkedések megvalósítására a zárt intézetek, széles alapon álló állami árvaellátásra a családoknál történő elhelyezés a megfelelőbb; de az utóbbi rendszer sem nélkülözheti a zárt intézetet, mint átmeneti diszciplináló intézményt, vagy a tápszülők változtatásakor, édes szülék megbetegedése, avagy elzáratása alkalmán (ilyenek a kopenhágai „St. Johannes-Stiftelsen” asyluma és a párisi lelencház depotja).

A zárt intézet nagy hátránya, hogy keretében az individualizálás vajmi nehéz, a gyakran testben s lélekben degeneráltak megrontják a többiekét s az intézeti élet nyugodt egyformasága a létért való küzdelem képét alig nyújtja a bent lakónak, úgy, hogy a „Terülj asztal!” korszak megszűnésével a külvilágba kerülő annak keserveivel nehezebben küzd meg, s mint *Böhmert* mondja: „Duckmauser, Heuchler és Faulenzer”-eket nevelnek; míg ha a gyermek családi körben nevelkedik, az élet esélyeit közvetlen tapaszt-

A budapesti izr. fiúárvaház.

talatból ismeri meg. A rossz elemeknek befolyását illetőleg nem szabad szem előtt tévesztenünk a kölcsönhatást, — nemcsak a rossz rontja a jót, de megfordítva, a jó nemesítő hatást gyakorol a romlottra, úgy, hogy alkalmas nevelő közegek vezetése mellett az intézet keretében a rossz hajlamok a jó környezet által elnyomatva, egészséges s tisztességes szociális érzéknek adnak helyet. Degenerált, neuro- vagy psychopathikus egyének már sexualpedagógia szempontból is természet-szerűen külön intézetekbe valók. Felette megszívlelendő

Petersen azon elve, hogy lelkiismeretlen s rosszul képzett nevelők s tanítók egy intézeten belül kiszámíthatatlanul nagyobb károkat okozhatnak már tömeghatásuknál fogva, mint rossz nevelőszülők a család keretében.

Az intézetek szervezésében a legreálisabb törekvés az, midőn a családi elv keresztülvitelét a nagy tömegen belül kísérik meg, amivel megszűnik az *Oliver Twist* által ecsetelt árvaház zord, örömnélküli képe s előtérbe lép azon derűs benyomás, melyet a hollandi árvaleánykakat ábrázoló ismert festményen látunk. Ezen egészséges törekvés typusa az angol „removal of children from workhouses”, midőn belátták, hogy a kaszárnyaszerű „workhous” nem felel meg az ideális nevelési követelményeknek s ezért alakultak az u. n. „district schools”, „separat schools” s 1897-ben a „local government board” rendeletére vidéken a „cottagehomes”-ok, városokban a „scattered-homes”-ok (pld. Sheffield), kisebb családi házak a város különböző negyedeiben. Hasonló kísérletet tett a „Findelhausfond von Niederösterreich” a *Palasth-féle* alapítvány-nal; Gross-Weikersdorfbán 7600 kor.-ért vettek egy házat s azt egy földműves családnak adták át azon utasítással, hogy a náluk elhelyezett gyermekeket földművelésre fogják. E bürokráciától ment patriarkális, polgármester, orvos és pap felügyelete alatt álló nevelési rendszer igen olcsónak (fejenként 96 korona évenként) s célszerűnek bizonyult.

Ugyanez elv jut a decentralisáló Mettray vagy cottage rendszerben érvényre, hol az egyes kis épületekben munkás-családoknál 8-12 gyermek van azon céllal elhelyezve, hogy a fiúk a férfi, a leányok pedig a nő foglalkozását kövessék. Nagy előny a test és lélek higiéniéje szempontjából, ha a cottage a városon kívül van fölépítve.

Ezen, a németek által „Verstreuungssystem”-nek nevezett módszer pavillon-rendszerrel nagyobb területen is keresztülvihető, mi különösen a fertőző megbetegedések korlátozása szempontjából bii nagy jelentőséggel. Az egyes pavillonok felett egy-egy tanár gyakorolja a felügyeletet.

Ha helyszüke miatt kaszárnyaszerű épület emelése nem kerülhető ki, úgy itt is nagyszámú nevelők alkalmazása által tétessék lehetővé a családi rendszer s vele karöltve az individualizáló nevelés.

A *keret*, amelyben az árvaházak mozognak, igen különböző; rendszeren 6-7 éves gyermekeket vesznek fel, szem előtt tartva, hogy e korban a gyermek már maga mosakszik és öltözködik s gondoskodnak róluk míg valamely ipari foglalkozásra adhatók (13-15 év). E keret aránylag szűk, de helyesebb, ha az intézetbe 6 évnél fiatalabbak is felvehetők, ez esetben természetesen az épület berendezése (csecsemőosztály, gyermekkert) és a felügyelőszemélyzet mennyisége (gyermekkertésznők, dajkák) is változik.

Nagy hibát követnek el azok, kik az elbocsátás után a volt növendékekkel nem törődnek. A pesti izr. hitközség fiárvaháza egyik alapítójának mélyen átértzett mondása volt: „az árvaház családi otthon legyen” s vájjon, ha a család útnak ereszti sarját, nem törődik-e vele később is? Azért az árvaház kilépett növendékei egy „Deutsch Jakob egyesület”-et alapítottak, melynek feladata Deutsch Jakob intenciói szerint akilépettek kölcsönös segélyezése s az ifjabbak irányítása az idősebbek által.

Nyújtassék alkalom, hogy a kilépettek rendszeresen kereshessék fel volt otthonukat s ott mindig jó tanácsos és segélylyel szolgáljanak nekik. Az intézet a továbbképzés és erkölcsi érzelmek kifejlesztésére is hivatott, ezért időnként általános érdekű előadások tartassanak (alkoholizmus elleni küzdelem, nemi betegségek leírása stb.)

Nagy fontosságú, hogy a volt növendékek munkáltatója az intézet vezetőségében ellenőrző közeget lát s így a fiatal munkaerővel egyrészt nem fog visszaélni, másrészt a tanonc is tudja, hogy főnökének panasza vagy dicséréte volt nevelőinél visszhangra talál.

Természetes, hogy egyes, kiváló tehetségek kiképezésük tökéletesítése szempontjából tovább tartassanak az intézet kötelékében s tanulmányaik bevégezte után is erkölcsileg s anyagilag is támogatásban részesüljenek. A 14 éven felülieknek az intézetben tartása, tapasztalataim szerint, gyakran nagy nehézségekkel jár, a fegyelmezésre erős kéz s nagy pedagógiai tudás kell.

Iparostanoncoknak az intézetben tartása tapasztalataim szerint elvetendő, ezek a műhelyben hallott és kellően meg nem értett szociális eszméket terjesztve, igen nagy kellemetlenségeket okozhatnak.

Előnyösebb azért a tovább tanulókat családoknál, a tanoncokat pedig valamely tanonc-otthonba elhelyezni.

Építkezés. Régente az árvaházakat megürült kolostorokba helyezték. Így 1572-ben Augsburgban, 1695-ben Halléban, ahol az u. n. „Zerstreuungssystem” 1859-ben érvényesült, s ugyanezt az elvet Kumelsburgban is ügyesen vitték keresztül a „Reichsfechtschule” alapítványainál.

Egy régi olasz közmondás szerint „ahová nem kerül a nap, oda szorgalmasan látogat el az orvos”. Intézetek és árvaházak építésénél e közmondás felette megszívlelendő. Jó levegővel bíró, szabad helyen kell ez intézeteket elhelyezni s nagyon helyes volna, ha a jövőben a városok az alkalmas tereket e célra eleve üresen tartanák.

A már említett pavillon-rendszer keresztülvitele nem ajánlható eléggé; fertőző betegségek terjedésének megakadályozása a főok, mely még az iskoláknak is pavillonokban történő elhelyezését teszi kívánatossá (Drontheim).

Hogy alapincézés szükséges, hogy jó ivóvízről kell gondoskodni (vízvezeték, vagy 5-8 méter mély kút), hogy tűzbiztonság szempontjából a legmesszebbmenő intézkedések leendőek (e helyen emlékezem meg az amerikaiak „fire drill”-jéről, melynek gyakorlása útján pánik kikerülését érik el) — ezek természetes követelmények.

Az építkezés részleteinek megbeszélése e munka keretébe nem tartozik, csak néhány, különösen a munkatermekre vonatkozó kérdésre akarok kitérni.

Cohn-nak igaza van, iskolában elég világosság sohasem lehet; a sötétség a pizok társa, elősegíti a baktériumok fejlődését, rontja a szemet stb. stb.

A világosság balfelől jöjjön s helyes követelmény, hogy a tanuló, ha az ablakok felé néz, mindig lásson maga előtt egy darab eget; az elülről jövő világosság a tanuló, a hátulról jövő a Tanító szempontjából hasznavehetetlen.

Az ablakok magasak, az ablakközök keskenyek, a rációk, valamint a redőnyök fehérek legyenek. Fényszerzésre igen jóknak találom a „Luxfer-Prismen-Scheiben”-eket.

Mesterséges világításra legjobb a meszelt piafond és ellenzővel alul ellátott lámpa kombinációja (Egloff) mely kitűnő indirekt világítást szolgáltat.

Fűtésre jól váltak be az u. n. Meidinger-kályhák, melyek a szellőzés szempontjából is jó szolgálatot tesznek. A gázfűtés tiszta, kényelmes s jól szabályozható. A központi fűtés kétféle typusa előnyösen használható.

50 tanulóra számított szoba méretei: 4 m. magasság, 6 m. mélység, 9 m. hosszúság, mely elrendezésnél a tanító

Budapesti izr. fiú-árvaház.
Udvar-részlet.

hangja jól hallható, a tábla (ne legyen fényes!) jól látható s a terem mélységébe is elég fény fog terjedni.

A tisztántartás szempontjából előnyösek a legömbölyített sarkok, a desinficiáló falfesték alkalmazása (világos zöldes szín), előnyös, de drága az 1.5 m. magasságig alkalmazott fayence-cserepezés.

A *pad* az iskolás-gyermek tartására döntő befolyást gyakorol, ezért vagy különböző méretekkel bíró padokba helyezük el nagyság szerint növendékeinket, vagy különböző

méretekre beállítható padokat szerezzünk be. A terem alapos tisztítása szempontjából jók a Dickroth-féle felborítható s a Zollinger-féle eltolható padok. Igen ügyes az egyenes ülést automatikusan biztosító u. n. „Brillengeradhalter” (Müller). A padozat ne készüljön puhafából, alkatrészei közt ne legyenek a piszok befogadására alkalmas rések; jó a kemény-padlóra kent u. n. „Stauböl” s a résnélküli tergament, asbestit, xylolith vagy lignolith-padló.

A *táplálás* kérdése úgy a hygiene, valamint az intézetek anyagi szempontjából felette fontos.

A táplálás egyszerűsége ellen sokan és sokat vétenek, humanizmust látva abban, ha a „szegény” árvát lehetőleg jó étrendre fogják. Két szempont lebegjen azonban mindig előttünk: honnan jönnek a növendékek az árvaházba s hová jutnak onnan. Az esetek java részében a proletariátus szolgáltatja az intézetek lakóit s kevés kivétellel mesterember műhelyébe kerülnek a gyermekek az árvaház elhagyása után. Ennélfogva az étkezés az egyszerű polgár asztala szerint igazodjék s akkor nem fog előfordulni, hogy az intézetből kikerülő inasgyerek megveti mesterének egyszerű, de tápláló étrendjét.

Sokat rebesgetik az ételek változatosságának szükséges voltát; ismerek egy külföldi intézetet, melynek vezetősége büszkén hangoztatja jelentésében, hogy az ebéd 50, a vacsora 18-féle konyharecept szerint készül. A változatosságra vonatkozólag szintén az előbbi nézetemre utalok.

Kevert étrend a legajánlatosabb, melyben a növényi eredetű tápszerek legyenek az uralkodók. A berlini előírást helyesnek tartom:

Húsétel	195,59
Növényi eredetű	945,79
	1141,38 gr. fejenkint

s naponta, az arány a kétféle táplálékra vonatkozólag 1:4-8. A tisztán vegetáriánus táprend ép oly helytelen, mint a növényi eredetű ételeknek háttérbe szorítása, sőt inkább

a húsfélék szerepeljenek másodsorban. Leghelyesebb, ha naponta egyszer, ebédkor kerül hús az asztalra, este tej vagy tejes ételek nyújtását ajánlom. Szeszés italok ne szerepeljenek. A gyenge emésztésűek, betegek vagy lábadozók az orvos rendeletéhez mérten külön ételeket kapjanak.

Természetes, hogy az étkezésnél tisztos formák tartassanak be, amiről — lehetőleg a gyermekekkel egy asztalnál étkező — nevelők gondoskodjanak. Brillat-Savarin elve: „Mondd meg, hogy mit eszel s megmondom, hogy ki vagy” ne uralja a növendékeket, de menjen át vérükbe az olasz közmondás: „többen pusztulnak el a gége (ivás), mint a vas (fegyver) révén”.

Az étkezésnél lehetőleg kerüljük el a tömeg-étetés látogatását, a kis csoport inkább emlékeztet a családra, kedélyesebb s a gyermekek felügyelete is könnyebb. A tömeges kiszolgálásnak a legnagyobb hátránya, hogy akárhányszor a nagyobb gyermekek rossz befolyása alatt nagy számban utasítják vissza az ételeket s a rend helyreállítása gyakran nagy nehézségekkel jár.

Weber Demokritos-ában szellemesen jegyzi meg: „Die Wirkung der Kleidung auf den Geist beweisen die Uniformen, die Kutten, der Priesterrock, und bei gar vielen, selbst die Livree.” Ez állítás helyes voltát nap-nap után konstatálhatjuk s az árvaházak növendékeinek *ruházásánál* okvetlen szem előtt kell tartanunk.

A ruházat feladata, hogy testünk körül egyenletes, megfelelő légkört teremtsen. A ruha pórússal legyen, hogy a meleget s vizet, melyeket bőrfelületünk állandóan termel, átbo csáthassa. Általánosságban minél lazább s minél legdúsabb a ruha és szövet, annál inkább felelnek meg feladatuknak; nem az anyag, hanem a szövés módja a mérvadó. Tekintetbe veendő továbbá, hogy a sötét szövetek a nap sugaraival inkább melegednek fel, mint a világosak.

Télire posztóból, nyarára vászonból készült kabát, mellény és nadrág a szükséges ruhadarabok, melyek nézetem szerint, semmiképpen se bírjanak egyenruha külsővel — ami nagyobb fiúkra bizonyos fokig megbélyegző jelleggel bír. Hasonlóképpen nem vagyok barátja a katonasipkának, mert nem tartom szükségesnek, hogy az utcán már távolról felismerjék a gyermek árva voltát és az iskolában ruházatuk

megkülönböztesse a többi polgári házból származó gyermektől. Téltre fekete puha kalap, nyárára vászonsipka használatát tartom a legjobbnak.

Sok gondot okoz a *lábbeli* kérdése, mivel a harisnya alkalmazása nagy nehézségekbe ütközik s a lábkendőkkal a fűzős cipő nem egyeztethető össze; legelőnyösebb magas csizmák viselése, melyek tartósak s nemcsak a lábat, hanem a láb-

Budapesti izr. fiú-árvaház.
Mosdó terem.

szart is biztosítják a hideg ellen. Nyárára szandálok viselése a legolcsóbb s legegészségesebb.

A *fehérnemű* álljon egy ingből s egy alsónadrágból, flanel alsót csak orvosi rendeletre (rheuma) viseljenek.

Leányoknál a vállon nyugvó reformruha a legajánlatosabb; fűző használatától természetesen tartózkodni kell.

Természetesen úgy a felső, mint alsóruhák, valamint a cipők váltásáról kellő számú ruhadarab s lábbeli beszerzése által kell gondoskodni.

Nagyon fontosnak tartom, hogy nemcsak a leányok, hanem a fiúk is tanulják meg *ruhájuk javítását*, sokkal jobban ügyelnek holmijukra, ha maguk kénytelenek a hiányokat pótolni, nevelő hatással is van a rendszeretet szempontból s a jövő életükben is használhatják.

*

„Minden fürdő egy-egy testi újjászületés” (K. J. Weber: Demokritos.) Eléggé meg sem szívelhető szellemes és találó mondás. Gyermeknél a *fürdőnek* a higiéné szempontjain kívül határozottan nevelő hatása is van. Felette helyes ezért a „Deutsche Gesellschaft für Öffentliche Gesundheitspflege” c. egyesületnek *Lassar* előterjesztései alapján a fürdők érdekében megindított akciója.

A hőszabályozás fontos feladatának a bőr csupán akkor tud eleget tenni, ha az fürdés és mosás után izzadságtól, portól, hámrészekből stb. megszabadul. Legelőnyösebb természetesen a fürdés egy bekötése úszással, midőn a bőr tisztításán kívül az izomzat erősödik s az oxidációs folyamat élénkül. Ezen elvet tartva szem előtt, az árvaházakkal kapcsolatos nyári üdülőtelepek lehetőleg tó- vagy folyam mentén legyenek elhelyezve. A téli fürdés lehetőleg „kéthetenként, kádakban vagy medencékben történjék, legelőnyösebbek a zuhanyfürdők, melyeknek mechanikai hatása is igen hasznos. Tapasztalataim alapján kitűnően vált be a zuhanyfürdővel kombinált medencefürdő, melynél a leszappanozás (sapo viridis) utáni zuhany alól a gyermekek tisztán kerülnek az úszásra is alkalmas medencébe.

A fürdőhelyiségtől elkülönített öltözőszobáról, ledörgölésre szolgáló lepedőkről s papucsokról is kell gondoskodni.

Nyáron az úszófürdők gyakorisága s tartama egyénenként határozandó meg az intézet orvosa által.

A fürdőhőmérséket illetőleg: 35-37° C. az indifferens meleg, 35° C. alatt hőelvezető, 37° C. felett hőfokozó a fürdő.

A betegszobával kapcsolatban külön fürdőszoba rendezendő be, hol orvosi előírásra különböző hydriafilms procedúrák végezhetők. Ha az intézeten kívül betegpavillon van, úgy természetesen a fentemlített berendezésen kívül külön kádak helyezendők el a fertőző betegek részére.

*

A *lefekvés* előtt a gyermekek végezzék el szükségleteiket; különös figyelemmel kísérik a felügyelők az ágybavizelőket. A lepihenés első órájában a nevelő ellenőrző járata alkalmával ügyeljen onaniára s esetleg homoszekszuális manipulációkra. Az éj folyamán még egy ellenőrzés legyen a szekszuális szempontot tartva szem előtt s ez alkalommal szóltassanak fel vizelésre az „enuresis nocturna”-ban szenvedők.

Előnyös, ha az orvos időnként átnézi az alvó gyermek-tömeget; sok esetben az alvás typusa által lesz figyelmeztetve ideges jelenségekre vagy az orrgarat-üreg kóros elváltozásaira.

A szellőztetéshez a szemben nyíló ablakok kinyitása a legegyszerűbb s legelőnyösebb. Az ágyak vasból legyenek készítve s évenként kétszer valamely fertőtlenítő folyadékkal (lysoform) lemosva; valamely fertőző megbetegedés (morbilli, scarlatina stb.) vagy ragályos bőrbaj (scabies) fellépésekor esetről-esetre nagy lelkiismeretességgel végzendő a fertőtlenítés. Az ágynemű és az éjjeliing kéthetenként váltassék. Az ágynemű a ruganyos matracon kívül lepedőből, párnából s takaróból (lepedőbe burkolt nemezdarab, utóbbi nyárra elhagyandó) álljon; az ágybavizelőк fekvőhelye külön figyelem tárgyát képezze. A világítás lehetőleg villamos legyen, de mindenesetre oly magasságban, hogy azt még az ágyra-állók se érhessék el.

Ha a fűtés nem központi, éjszaka szüneteljen, a 15 fok R. éjjeli hőmérsék elérésére a délután folyamán történő fűtés rendszeren elegendő.

A hálóteremben vagy közvetlen közelében helyeztessék el egy vizelde (olajszagtalanítással) s egy angol W. C. Minden gyermeknek legyen papucs, hogy az árnyékszék felkeresésekor ne legyen mezítláb.

*

A kellő *időbeosztás* az internátusok beléletére rendkívül fontos.¹ A következőkben ajánlott beosztás az általam ismert internátusok életéből leszűrődött tapasztalatokon alapulnak. Télen 6-kor, nyáron „fél 6-kor” keljenek a növendékek.

E helyen néhány, az iskola hygienéjére vonatkozó tény is fel van sorolva.

6-7 közti idő öltözködés és reggelinek szentelendő. A fél-illetőleg egész napi oktatásnak — melyről bővebben más helyen fogok megemlékezni — megfelelően 8-1 vagy 8-12 és 2-4 fordítandók az oktatásra. Az ebéd előtti s utáni idő lehetőleg szabadban töltsék. Az ebédre a 12-1 közti óra szolgál. A délutáni oktatás — vagy a hol csak délelőtt folyik a tanítás — a feladatok készítése utáni időt nyáron a szabadban játékkal s kertészettel töltsék, télen társasjátékok-

A budapesti izr. fiúárvaház nyári telepe Tahi-Tótfalun.

kai vagy házkörötti munkával. A vacsorára a legalkalmasabb idő a 7 óra, utána 1- $\frac{1}{2}$ óráig munka-vagy játék, végre 9 óra tájt lefekvés. Szabad napokon (szombat, vasárnap, ünnepnapok) felkelés” félórával később, délelőtt olvasás és séta, délután játék, kirándulás, látogatás tétele és fogadása (szigorú ellenőrzés, rokonok rossz befolyása!).

A beosztásnál nem és kor tekintetbe veendő, a leányok inkább a konyha, a fiuk ellenben a kerttel foglalkozzanak; kisebb gyermekeket később” keltjük, munkára kevesebb, játékra

több időt szánunk. A különböző vallások gyakorlása természetesen több vagy kevesebb időt vesz igénybe, ami a szünnapok eloszlására és a munkarend megállapítására befolyással van.

Az időbeosztás pontos volta ne keltse a katonai „des Dienstes ewig gleich gestellte Uhr” lélekölő benyomását, a növendékek, valamint a családon belül, az intézetben is tisztességgel alkalmazkodjanak a ház rendjéhez, tisztességtudással s nem katonai előírás szerint álljanak nevelőik előtt s érezzék, hogy nem kormányozzák, hanem nevelik őket.

Az iskola *órarendje* nagy körültekintéssel állapíttassék meg. A tanítás kezdetének a kitűzésénél vegyük tekintetbe, hogy a gyermekeknek elég idejük legyen mosdásra, öltözésre és reggelizésre.

Előnyösebb, különösen intézetekben, ha a tanítás csupán délelőtt folyik. Ha délután is van oktatás, a gyermek ebédjét nyugtalanul fogyasztja, az emésztés pedig az esetek java részében zavart. *Schmid-Monnard* mutatta ki, hogy a dél-előtti s délutáni oktatásban részesülők nagyobb betegedési százalékot mutatnak, mint azok, kik csak délelőtt látogatják az iskolát.

Az *egyed-órák* hossza 45 perc legyen; igen megszívlelendő a német berendezés, mely kezdőknek az óra derekán egy ú. n. „Schwatz-Pause”-t engedélyez. A gyermekek a tanóra alatt fokozatosan rosszabbodó levegőt lélegzenek be, szellemi munkát végezve felületesen vesznek lélegzetet, a hosszas ülés alatt alkalom van a gerincoszlop elferdülésére és az alhasi szervek vérbőségére (onania!), a szemek erőltetve lesznek; mind oly tényezők, melyek az órákzök fontossága mellett szólanak.

Az *órákzök* alatt a gyermekek a termen kívül tartózkodjanak, a termet magát ajtó, ablakok nyitása által (még télen is 1-2 percig) szellőztessék. Az osztály levegőjének állandó megújításáról villamos ventilator vagy légszűrővel egybekötött *Meidinger-kályha* gondoskodjék. A japán közoktatásügyi kormány 1894-iki rendeletében igen bölcsen hagyja meg, hogy az órákzök lehetőleg szabadban töltsenek, a gyerekek ez idő alatt mulassanak s a csendesen viselkedők előnyben ne részesüljenek. Csak röviden utalok *Friedrich*

diktálás és számolással végzett kísérleteire, melyekkel az órák közök nagy pihentető értékét fényesen igazolja. Az első óra után is legyen 15 percnyi szünet, mert a folyékony reggel után idő kell a vizelet ürítésére.

A tanítás megkezdése előtt a tanító a *gyermekek tisztaságáról* győződjék meg. A tanító kezének megcsókolása fertőzések továbbvitele szempontjából tilos.

Az órarend beosztásánál az egyes *tanszakok mineműsége* is szem előtt tartandó. Lehetőleg a tárgyak oly sorrendben következzenek egymás után, amilyen a fokozat az agy által végzendő munka nagyságában. (Nehézség csupán abban rejlik, hogy az egyes tanszakok felfogásának nehézsége nemcsak a tárgy, hanem az előadótól is függ.) Rajz oly időre kerüljön, midőn a világitás legelőnyösebb, az órák úgy kövessék egymást, hogy a tanulás anyaga változatos legyen.

Ha a gyermekek a házon kívül járnak iskolába, a *tanszerek vitelének* hygiénéjére is legyünk tekintettel. Előnyösebb, ha a tanuló a könyveket a háton s nem a kar alatt viszi (gerincoszlop elferdülése). Igen előnyös azon londoni berendezés, hogy a gyermekek a házi feladatokra szükségtelen könyveket az iskolában hagyják.

Rendkívül fontos úgy a tanuló, mint a tanító hygiénje szempontjából az *osztályokban elhelyezett gyermekek száma*. A modern oktatás nyitja az individualizálásban rejlik s ennek keresztülvitele a tanulók csekély számában. Hogyan figyeljen a tanító a növendékei ülésére (gerincoszlop elferdülések!) sexualis excessusokra (kölcsonös onania a tanítás alatt!), mily módon tanulmányozza egyéni hajlamaikat s tehetségeiket, ha egy osztályban 80-an vannak elhelyezve?

Bölcsen intézkedett az 1899-iki norvég törvény, mely osztályonként maximum 45 tanulót engedélyez; tényleg azonban 35 gyermeknél több soha sincs az egyes osztályokban.

*

Sokat vitatott kérdés a *coeducatio*. A két nembeli ifjúságot neveljük-e együtt, avagy nem?

Határozottan kecsegtető, hogy az együttlét a családi közösséghez közelebb viszi a gyermeket, továbbá, hogy bizonyos szellemi közösséget hoz létre (*Tews*) s az is tagadhatatlan, hogy a tanulmányok folyamán a két nem között nemes ver-

sengés keletkezik úgy, hogy a 14-dik életévig, nézetem szerint, a coeducatio különösen egy internátus kebelében felette előnyös. A pubertás lefolyásának különböző typusa s a vele járó testi s lelki folyamatok azonban ez idővel a különválasztást szükségessé teszik.

*

Tews a Humboldt akadémián tartott előadásainak egyikében helyesen jegyzi meg: „Sok tanító inkább tanerő s kevésbé ember; egyénisége háttérbe lép s mint valami gép működik az iskolában”. Az ilyen tanítók nem oktathatnak jól s mint nevelők alig válnak be. *Tews* elve pedig „hogy minden tanítónak nevelőnek is kell lenni” s a tanügyi kormány a népiskolai tanítókat „a legrokonszenvesebb és legjobb emberek közül válogassa” megdönthetetlenül igaz.

Fokozott mértékben állanak a fent hangoztatott elvek az árvaházakban alkalmazott tanerőkre. Ezek egyrészt nem várhatnak a családtól segílyt, a nevelésben, másrészt a család rossz befolyásától sem félhetnek, hanem ők azok, kik a családfőt helyettesítik s egyesítik az oktatóval; e feladat nehéz, de hálás, mert a gyermek alapos megismerésére s ezek alapján a kellő testi s szellemi kiművelésére meg van az alkalom. A tanító tartsa szem előtt *Sailer J. M.* szavait: „A tanítói erények legfőbbje: a szeretet és a jókedély.”

E nagy s felelősségteljes munka kellő anyagi s erkölcsi elismerésre is találjon. A tanítás higiéniáját nemcsak a gyermek, hanem a tanító szempontjából is mérlegeljük. Németországban e téren is kezdenek kísérleti utón alapos munkát végezni. Például szolgáljanak *Griesbachnak* aesthesiometrikus fáradási vizsgálatai tanítóknál.

*

A *tanszemélyzet nemére* vonatkozólag csatlakozom *Tews* nézetéhez. Szerinte: „A nő, mint nevelő, gondosabb, figyelmesebb, aprólékosabb, a férfi több szabadságot enged a gyermek kívánságainak és ösztöneinek. Ezért általában több eredményt ér el a nő ott, ahol állandó útbaigazításra van szükség, pl. a kézügyességeknél, míg a férfi a nevelés azon terén érvényesül inkább, ahol a gyermek képességeinek kifejtésénél csak saját erejére támaszkodhatik.”

Különösen a népiskolában állja meg helyét a tanítónő s e téren mint nevelő is kitűnő eredményeket tud felmutatni.

*

Mosso alapvető kísérletei óta tudjuk, hogy a *kifáradás* érzete vegyi anyagcsere produktumok képződésének folyamánya. Csak megemlítem *Mosso* ergographicus, *Griesbach* ästhesiometrikus kísérleti eljárásait, melyekkel az elfáradás fokozatos beállása pontosan mutatható ki; egyszerűbb s a gyakorlatban könnyebben keresztülvihető a szellemi kifáradás ellenőrzése agyműveletek keresztülvitele által (emlékezés számokra, szavakra stb.).

A „mens sana in corpore sano” elv helyes volta a tanulóifjúságnál is bebizonyult. A gyengén táplált, beteges gyermekek javarészt gyenge tanulók s ezek a tanulók összességének körülbelül 1-2%-át teszik ki. Elkülönítésük saját, valamint iskolatársaik érdekében szükséges. Mannheimban a tanulókat tehetség szerint csoportosítják, más német városokban a kiegészítő iskola vagy osztály berendezés dívik; olyanok is tatalkozhatnak kik a nagyon tehetségesek számára akarnak külön osztályokat szervezni, stb.

Ezek a berendezések, ha nem hajlanak túlzásba, felette bölcssek s különösen egy internátusban értékesíthetők; de azt sem szabad szem előtt téveszteniünk, midőn minden áron tehetség szerint akarjuk a gyermekeket csoportosítani, hogy a jó tanuló milyen serkentő hatással van a gyengére.

Az *olvasás* oktatásánál *Cohn Herman* elveit tartjuk szem előtt — éles, fekete betűk, nem átlátszó s nem fényes papíroson; a betűk és sorok ellenőrzésére *Cohn* „Zeilenzeiher und Buchstabenmesser”-je ajánlatos. Helyenkint olvasógépekkel tett jó tapasztalatokat említenek fel.

Az *írás* tanításánál küszöböljük ki a gyorsan szürkülő palatáblát, fogadjuk el *Schubert*-nek a „Steilschrift” előnyeit bizonyító elveit. Az oktatás könnyítésére a *Grollmuss-féle* irányító vonalat láttam német iskolákban, állítólag jó eredménnyel, alkalmazni.

*

A *vallásoktatás* kérdése különös fontossággal bír. A XIX. s XX. század legnagyobb elméi azon nézetet vallották és

hirdetik, hogy a vallás oktatásra nem az iskola, hanem a család feladata s hogy a vallás tanítása az iskolából száműzessék.

Teljesen más megítélés alá esik egy árvaház, mely a családot az iskolával egyesíti. Itt a vallásoktatás a nevelés segéd-eszköze, mindig szem előtt tartva, „hogy a betű nem a lényeg, és a biblia nem a vallás” (*Lessing*) s „a vallást csak az taníthatja, aki maga is vallásos” (*Jean Paul*).

A vallástudományt kritikus alapon tanítsuk s ne követeljük a gondolkodást nem tűrő vak hitet.

*

A tanító saját s tanítványai érdekében az *egészségtan* elemeit ismerje s tanítsa s ez oktatásra minden alkalmat használgon fel.

Az *alkoholizmus* elleni küzdelem leghatásosabb fegyvere — mint azt az „Alkoholizmusban” megjelent dolgozataimban bőven kifejtettem, — az iskola. Alig van tárgy, melynek keretében ki ne lehetne emelni a szesz ártalmait az egyénre és utódaira. Intézeti ünnepélyeken a szesz élvezetétől okvetlen tekintsünk el, hangsúlyozva, hogy a kedélyes baráti együtt-léthez a szesz élvezete nem szükséges. Mint azt a „Közegészség” és „Közegészségi Kalauz” hasábjain hangsúlyoztam, a *nemi felvilágosításnak* feltétlen híve vagyok. Az intézetet elhagyó mindkét nembeli ifjúság nagy mértékben van kitéve kísértéseknek, ezért szükséges a nemi felvilágosítás s a venereás betegségek ismertetésének terjesztése. A természetrajz oktatásának keretében nyíltan, álszentés-kedés nélkül fejtegethetjük a szoporodás elméletét, kezdve a sejtoszlással, áttérve fokról-fokra a felsőbbrendű állatok sexuális életére. Az intézet elhagyása előtt szóval s írásban (népszerű, sexuális paedagogiai s szeszellenes irányzatú füzetkében) ismer-tessük meg a növendéket azon veszélyekkel, melyeket az „excessus in Venere et Baccho” rejtenek magukban.

A *gümőkór* elleni védekezés elemeinek ismerete különösen fontos oly gyermekeknél, akik, mint az árvaházak növendé-keinek java része, gümőkórosan terhelt.

Fontos, hogy a tanító a *fertőző bántalmak* első tüneteivel, a helytelen tartás ártalmaival és az érzékszervek hygienéjével stb. stb. tisztában legyen.

Minden intézet tanszermúzeuma el legyen látva a hygiene oktatására szükséges szemléltető eszközökkel.

A hygiene oktatása a tanítóra legyen bízva, ki az intézetben, mint már ismételve említém, az oktató és nevelő szerepét egyesíti; tanácscsal s irányítással szolgáljon az intézet orvosa.

*

A *házi feladatok* szükséges volta felett a paedagogusok sokat vitatkoztak. Nézetem szerint a tanítás keretein belül a tananyag könnyű szerrel végezhető el s a tanuló szabad! ideje valóban *szabad*, s az ez alatt végzett szellemi munka is saját akarátának s szellemének megnyilatkozása legyen. Igen helyes azon amerikai elv, mely szerint az önálló dolgozatokat saját vagy képes lapokból vett rajzokkal élénkítik, továbbá, hogy a tankönyvek helyes használatáról szóló oktatással az iskolán kívüli önálló tovább-képzést könnyűvé s élvezetessé teszik.

Az intézet keretén belül a tantestületnek meg lévén adva a lehetőség arra, hogy egyénenként foglalkozzék a növendékekkel, könnyen lesz megítélhető, ki áll a műveltség azon fokán, hogy az emiittet amerikai módszer szerint az önművelést az egyénre bizzuk, vagy hogy a régi rendszer szerint az iskolában hallottakat ismétlő házi feladatokul adjuk-e fel nekik.

*

„A büntetés kimérésénél a bűn nagysága legyen mérvadó” írja *Torquato Tasso Scipione Gonsaga*-nak. *I. Henrik* jelmondata: lassú a büntetésben, gyors a jutalmazásban, minden tanító szeme előtt lebegjen. Jó psychologusnak bizonyult *Pietro Metastasio* midőn azt írja: a büntetések, ha gyakoriak, veszítenek értékükben.

A *büntetések* mértékéről s mineműségéről köteteket írtak, a fenti három szálló igét csupán szellemességük és találó voltak miatt ragadtam ki a bíráló megjegyzések tömkelegéből.

Az ütlegelés megérdemli *Suttner Berta* kritikáját: „méltatlan, barbár és pedagógia-ellenes.” Mindezek dacára mint végső eszköz nem nélkülözhető, de ne legyen lehetőség arra, hogy haragban alkalmaztassék s így a büntetés mint a harag s nem mint az igazságszolgáltatás megnyilatkozása szerepeljen; nézetem szerint tehát legjobb, ha a büntetés keresztülvitele elodázva, az igazgatóra lesz bízva. Hogy a fülre

mért ütés süketséget hozhat létre, a farra alkalmazott ütleg onania okozója lehet, hogy elvéve a testi fenyítés a tanító sexuális perversitásának megnyilatkozása, ezen manapság általánosan ismert tények.

Az u. n. büntető feladatok rendesen céljátévesztettek, a tanuló inkább bosszantásnak fogja tekinteni, de ha már nélkülözhetetlenek (?!), ne essenek a szünetekre.

Az elzárás nézetem szerint méltatlan büntető eszköz, számtalan esetben vezetett önfertőzésre és öngyilkosságra.

Nagyon helytelennek tartom a büntetések feljegyzését. A büntetést kövesse a bocsánat.

A kiállítás sohase tartson 10 percnél tovább; emlékszem, hogy egyik iskolatársam a sarokba állítás második negyed-órájában elájult.

Ételek megvonása fegyházba való büntető eszköz.

Leghelyesebbnek tartom a jóságos szavú dorgálást, a játéktól, kirándulásokról való eltiltást, stb., stb. Orvosi szempontból nem szabad elfelejtenünk, hogy a figyelmetlen s u. n. rossz tanulóknak nagyrésze kóros tulajdonságuknál fogva ilyenek (astigmatismus, hypermetropia, nehéz hallás s az u. n. szellemi alsóbbrendűség miatt).

Végeredményben fogadjuk el azon elvet, hogy azon intézet a legjobb, melyben a büntetések száma a legcsekélyebb.

*

A gyermekek kellő *foglalkoztatása és szórakoztatása* igen nagyfontosságú. A foglalkoztatásnál test, szellem egyaránt jussanak érvényre; *az egész gyermek legyen az iskolában, mondják az amerikaiak.*

A papír-, agyag-, fa- és fémmunkák kellő irányításával nemcsak kellemes szórakozást nyújtunk a gyermeknek, de megadjuk a kéznek azt az ügyességet, melyet később esetleg az ipari foglalkozásnál kitűnően értékesíthet.

Az amerikai gyermek a földrajzot nagyobb örömmel tanulja, ha térképét »paper pulp«-ból gyúrja, mint a mi kis nebulóink, midőn a többé-kevésbé rikító színekkel ékeskedő térképekről olvassák le az őket felette untató földrajzi fogalmakat. A physika is más formát ölt, ha kísérleti eszközeit maga készíti a tanuló s a kísérleteket önkezeléssel végzi.

Részemről az 1-3 évtized előtt az intézetekben dívó *házi-ipart* helyesnek tartom (könyvkötészet, kosárfonás, székfonás, kefekészítés stb.), ha nem nagyban, eladás céljából folyik, hanem a házi szükséglet fedezésére, bár a kézi ügyességet nem fejleszti oly mértékben, mind a szlőjd, (e munkálatnál ügyelet a Nikkelsen által előírt tartásra!) Határozottan elvetendő bizonyos nagyban űzött lélekölő munka, mint pl. fakatonák befestése játék-kereskedők számára.

Hogy leányok számára a *ház körüli munkák* teljesítésének elsajátítása életfeltétel, azt talán szükségtelen hangsúlyoznom. A ruházat elkészítése s javítása, a háztartás elemeinek *gyakorlati, de nem elméleti* elsajátítása, a kisebbek istápolása a nagyok részéről, a betegek szakszerű ápolásának elsajátítása jövő életükre döntő hatással lesz.

A *zene* művelése ének- és hangszerek útján ugy a szórakoztatás, mint a nevelés szempontjából felette ajánlatos. A fuvóhangszerek a légzőszervek hygienéje szempontjából elvetendők. A bordalok az alkohol esztelen dicsérete miatt mellőzendők. Az ének mindig jól szellőzött helyiségben, álló helyzetben gyakoroltassák, mutálok és meghültek kizárásával.

A nemesebb értelemben vett szórakozás keretében tartozik az *önképző körök* szervezése. Hasonló elveket követnek, de az európaiaknál életrealóbbak az amerikai »debating club«-ok. Igen kedves, szórakoztató eszköz műkedvelő *színi előadások* tartása. Ezt azonban megnehezíti, hogy kevés az ifjúság számára írott darab és ezek is javarészt csekély értékűek.

Felette fontos, hogy a gyermekek időnként *mulatóhelyeket* (színház, Uránia, cirkus) és *múzeumokat* keressenek fel.

A *természet iránti szeretet* felkeltése nagy fontosságú: a növények és az állatok létrejöttének és tovafejlődésének megfigyelése a gondolkodást élénkíti, nagy mértékben szórakoztat s a sexualis paedagógiának nagy szolgálatokat tesz.

Vallási és nemzeti *ünnepnapok* megtartása az ezzel együtt járó ceremóniák és díszebédek folytán felette kedveltek; a bor használata ily alkalmakkor száműzesség, hogy már a gyermek is megtanulja, hogy van élet-öröm alkohol élvezete nélkül. A családi keret kidomborítása szempontjából az egyes gyermekek születés, avagy nevenapja, konfirmációja stb. is ünnepe-

lendő, miáltal az egyén a nagy tömegeből kiemelkedik, mi nevelési szempontból nem kicsinyelendő.

A tornánál, valamint a játékoknál ügyelet az egyesek testi épségére s ügyességére. A gyorsan faradokat ne erőltessük, az ügyetleneket óvjuk meg a kigúnyolástól.

*

A *szünidők* a legnagyobb nyári meleg idejére esznek, mert *Schuyten* vizsgálatai által bebizonyított tény, hogy a figyelem magas hőmérsék mellett csökken. A szünidők, valamint az iskolaév alatti *szünnapok* alatt valóban szüneteljen a munka s a gyermekek ne halmoztassanak el, mint az egyes iskolákban dívik, házi feladatokkal.

Szünnapokon, ősszel, tavasszal s nyár elején kirándulások tétessenek, télen s rossz idő esetén múzeumok s kiállítások látogatása a legcélszerűbb.

A nyár lehetőleg az intézeten kívül töltendő; egyrészt előnyös, ha az intézet maga néhány hétig lakatlan, állandóan szelhető és alapos tatarozására meg van a lehetőség, hogy a növendékek egészsége szempontjából milyen fontos, azt a szünidei gyermektelepekről írt tanulmányomból (Orvosi hetilap) tűnik ki. A nyári telep nem csak a higiéné, hanem az oktatás szempontjából is igen fontos, mert a természet megismerése a tényleges tudást és erkölcsi színvonalat emeli. Minden árvaház lehetőleg szervezzen egy önálló nyári telepet, vagy lépjen összeköttetésbe egy telepítő egyesülettel. Megboldogult atyám hazánkban elsőnek látta be az elv helyes voltát s Tahi-Tótfalun minta-nyaralótelepet rendezett be.

Nemkülönbön megszívlelendő azon terv, melyet *Csajági Béla* igazgató s jó magam is ismételve hangoztattunk, mely szerint a földművelés, kertészet s gyümölcsstermelés rendszeres oktatása, úgy a jövő pályaválasztás, mint a foglalkozás egészséges volta folytán meghonosítandó. .

Egy másik kedvenc tervem, hogy egyrészt a gyermekek fölvetelük után rögvést a telepre kerüljenek, a népiskolát ott végezzék s megizmosodva kerüljenek vissza a városi intézetbe; másrészt a testben-léleekben gyengék, charlottenburgi erdei iskola nyomán indulva, kiképeztetésüket teljesen a telepen nyer-

jék. Hogy a gyermekeknél úgy a test, valamint a lélek individualizáló kezelésben részesüljön, az természetes követelmény.

Az intézet orvosának nagy és fontos a munkaköre. A gyermekek fölvétele nehéz és felelősségteljes feladat. A növendékek javarésze gümőkórral vagy idegbajjal terhelt s azon korban jelentkeznek, midőn a gümős terheltség az esetleges habitus, néhány mirigy és positiv *Pirket* reakció formájában, az ideg-baj pedig néha neuropathikus arckifejezés és néhány degenerációs jel alakjában mutatkoznak, — ezek alapján pedig vajmi nehéz a gyermekeket visszautasítani.

Az általam immár egy évtized óta követett elv a következő: Görvélyes, gümőkóros, luetikus vagy más krónikus bántalmakban szenvedők nem kerülnek fölvételekre, subacut vagy acut betegségek felderítése a felvételt elodázza, veleszületett vagy szerzett defektusok (végtagok hiánya, vak-ság, süketnémaság stb.) a felvételt megakadályozzák.

A már besorozott növendékekről első sorban hygienikus szempontból, tehát *kórmegelőzően* gondoskodják az intézet orvosa. A ház tisztasága, az ételek minősége és mennyisége, a ruházat összeállítása és tisztántartása, a fürdőzés, az iskola és munkatermek kellő világítása és szellőztetése, az órarend megállapítása stb., stb. mind olyan tényezők, melyekre az intézet orvosának *döntő* befolyása legyen. A hygienikus munkában a belgyógyászt egy *szemész, fülész* és *fogász* segítsék. A szemész és fülész utasításai mérvadók legyenek a gyermekeknek az osztályokbani elhelyezésére. A fogorvosi felügyelet sok emésztési zavarnak fogja elejét venni. A *beteg növendék* lehetőleg az intézetben ápoliassék. Kivételt képeznek műtét alá kerülők, valamint fertőző bántalmakban szenvedők. Valamint a családfő csak nehezen határozza el magát gyermekének a kórházba való elhelyezésére, hasonlóképen az intézet vezetősége is lehetőleg házilag kezeltesse védeniceit. Ezen kívánalom keresztülvitelére minden intézet külön *beteg-pavillonnal* s kellően képzett ápoló személyzettel rendelkezék. A pavillonban fertőző s nem ragályos betegek számára berendezett kórtermen kívül egy megfigyelő szoba is legyen; csodálatos — szomorú tapasztalat beszél belőlem, — hogy a legnagyobb kényelemmel felszerelt intézetek is nélkülözik a fentjelzett berendezést.

Az orvos rendeleteit szóval s Írásban adja s a kóresetekről naplót és statisztikát vezessen.

Az intézet orvosa az iskolát is látogassa, ügyelve az „ép testben ép lélek” elvére; adjon a tan- és nevelő személyzetnek utasításokat a hygiene észszerű keresztülvitele és oktatása ügyében; előnyös, ha az első segélynyújtás technikájával a személyzetet megismerteti.

Fontos szerepe jut az intézeti orvosnak a gyermek-tanulmány művelése körül. Az intézet vezetősége kötelesszerűen a legmesszebbmenő támogatásba részesítse az orvos ez irányú törekvéseit is. Sok figyelmetlenség s hanyagsággal vádolt gyermek fog büntetés helyett individualizáló elbánásban részesülni, ha az intézetek vezetősége a tantestületet az orvos ez irányú működésének fontosságára figyelmezteti. Élénken emlékszem egy gyermekre, ki megátalkodott rossz növendék hírében állott, mert minduntalan megszökött az intézetből; a gyermekkel psychoanalitice foglalkozva bebizonyult, hogy kóros vándor-ösztönben szenved.

A rajz s torna alóli fölmentés, a himlőoltásnak a törvény által előirt időközökben való keresztülvitele, a gyermekek növekedésének és súlyszaporodásának ellenőrzése, a nyári telepen, — mely nélkül modern intézetet elképzelni nem tudok — a gyermekek hygiénéjének irányítása (fürdők számának meghatározása, tejkúrák elrendelése stb.) mind az intézet orvosának munkakörébe tartozik.

*

Elbocsajtás előtt a foglalkozás megválasztásánál döntő az orvosítélete. Az igazgató előterjesztésének egybevetése az orvos véleményével határozzon a gyermek jövőjéről.

Számos iparág a légzőszervek épségét veszélyezteti nagy mértékben s a múltó náthától a gümőkorig fokozatosan támadhatja meg a szervezet e felette fontos alkotó részét.

Első sorban a belégzésre kerülő növényi vagy ásványi eredetű porszemek veendőek tekintetbe. Az egyenetlen felszínűek mechanikus ártalmat képviselnek (pl. esztergályosoknál); nagy tömegüknél fogva károsak a gömbölyű, de sima felszínű porfélék, (pl. liszt); vegyi s physikai tulajdonsága következtében ártalmas például az ólompor, végre

kórokozókkal (pl. a t. b. c. bacilussal) fertőzött pornemű anyagok említendők fel.

Gázok s gőzök belégzése (phosphor, légenyav stb.) általános ismert ipari ártalmak.

Izzadó vagy átnedvesedett test lehülése szüli az u. n. meghülést (pl. bányamunkásoknál).

Végre a mellkas túlságos tágulását létrehozó foglalkozásnemek (pl. zenészeknél, üvegfüvőknél) említendők fel. Természetszerűen kettősen szenvedik meg a foglalkozásnemeket azok, kiknek tüdeje már megbetegedett.

A mondottakból kifolyólag tüdőbeteg, vagy e bántalomra hajlamos egyének oly foglalkozásnemektől távol tartandók, melyek a légzőszerveket megtámadják.

A *szívnek* nagy az alkalmazkodó képessége; nagy munkára fokozott működéssel s ezzel kapcsolatban izomzatának megerősödésével felel. Gyakran azonban képtelen a reája rótt feladatoknak eleget tenni, üregei kitágulnak, egyes izomrészei el- vagy leszakadnak. Beteg szív még kevésbé ellentállóképes, mint az egészséges, úgy, hogy szívbjajos egyének ne menjenek nagy physikai munkával járó pályákra.

A *kőztakaró* megbetegedései ritkán szerepelnek gátlóan a pályaválasztásnál. Izzadó kezűek, finom, tiszta munkát megkövetelő iparágakat hímzés, órakészítés, fodrászat, stb.) ne keressenek fel. Eccema spsoriasisban szenvedők izgató anyagokra gyakran felelnek a bántalom fokozott fellépésével. Az arcot elégtelenítő bőrfarkas vagy anyajegyek gátlók oly foglalkozásoknál, melyek az emberekkel való sűrű érintkezést teszik szükségessé (pincér, kocsis).

Nagy erőfeszítéssel járó munka végzésére a *női nemi szervek* megbetegedésében szenvedők alkalmatlanok. A leány sexuális fejlődésmenete a pályaválasztásnál mindig szem előtt tartandó.

Állóhelyzetben nagy physikai erőltetéssel végzett munka a hasi izmok és a rekesz hirtelen megfeszülése folytán gyakran vezet *sérvképződésre*, az e bántalomra hajlamosoknál természetesen fokozott mértékben. A műtét és sérvkötő előnyei tekintetbe vétele mellett is ily egyének bizonyos ipar-nemektől (kovács, ács, hajós, stb.) távoltartandók.

A *fül* mint a hallás és az egyensúlyszabályozás szerve jó a foglalkozás megválasztásánál szóba. Oly foglalkozások tehát, melyek nagy lármával (pl. kovács), magasban való dolgozással (pl. tetőfödő) járnak, hol a dolgozó egyén füle nagy nyomásnak vannak kitéve (caisson-munka), hol a munkás könnyen hül meg, oly foglalkozásoknál tovább, melyeknél az emberekkel való szóbeli sűrű érintkezés szükséges (pl. ápoló), fülbetegeknél elkerülendők.

A *szem* nagy fontosságát a pályaválasztás szempontjából alig kell külön hangsúlyoznom. A rövidlátónál a szemtükörrel határozzuk meg, hogy a rövidlátás gyengéltással van-e szövődve. Csupán egy szemmel rendelkezők természetesen oly pályára ne menjenek, hol pontos mérésről van szó. A görvélyes szembántalmak következményeként szereplő szaruhártyafoltok szintén tekintetbe veendőek. Bizonyos foglalkozásoknál (pl. vasúti szolgálat) a színvakságra is legyünk tekintettel.

Az *idegrendszer bántalmai* a fennálló bénulások, görcsök s mozgás-zavarok folytán bírnak döntő befolyással a pályaválasztásra. Akinek alsó végtagjai bénultak: ülő foglalkozásra adja magát. Ha pl. a jobb felső végtag béna, a balt kell munkára begyakorolni. Epilepsziás természetesen ülő foglalkozást keressen s olyat, melynek folytatása mellett embertársaiban kárt nem tehet (pl. tanító). Hysteriások, neurastheniások szabadban folytatható, enyhe testi munkával járó foglalkozást keressenek (pl. kertészet). Idült virtustáncban szenvedők, *Krén* szerint, legföljebb mint felügyelők alkalmazhatók.

Az intézet által nyújtott elemi s polgári iskolai előképzettség elegendő a legtöbb ipari pályára nézve, továbbképzésre szolgálnak a tanonc- és szakiskolák. Gondoskodni kell arról, hogy a tanonc-szolgálatának első idejében ne használtassák ki, mint cseléd az egyszerű házi munkák végzésére, hanem rögtön mesterségével foglalkozzék.

Nagy súlyt fektetek az intézetben tanult szlőjdnek a később ipari kiképzetésre való befolyására.

A szünidei gyermektelepek.

Motto: „Die Kinder — spricht sie — lasset zu mir kommen
Führt aus der Stadt sie, aus den dumpfen Miuern
Aus engen Gassen, die im Dunkeln trauern I
Führt sie hinaus in meines Reiches Gauen,
Auf Bergeshöhen, auf beglückte Auen.”

E. Dorer.

A modernül gondolkodó orvos főtörekvése oda irányul, hogy a betegségeket kellő prophylactikus egészségügyi intézkedésekkel megelőzze. Valamint az egyes családokon belül ezt az irányt követi a helyesen eljáró orvos, hasonlóképpen fogja fel feladatát mindenki, aki a népéleten belül kívánja a betegségeket csirájukban elfojtani. Jogosan nevezik a XX-dik századot a gyermekek századának, — e korszak az mely helyesen fogta fel a boldogulás útját, midőn az emberiség csirájában, a kisedben kívánja a világegyetem kórságát megszüntetni. E jelzett szent cél felé törekszik az egész modern gyermekvédelem, melynek egyik legszebb alkotásával, a szünidei gyermektelepekkel foglalkozik jelen szerény munkálatom.

Hogy a légváltás minden szervezetre előnyös befolyást gyakorol, azt a tapasztalat rég megmutatta, s a modern tudományos klimatológia, *Humboldt* alapvető kutatásai óta, e tapasztalatodat elméletileg is megokolja. Hódol e törvénynek az egészséges, valamint a beteg, az ifjú s nemkülönben a kifejlődött szervezet. *Varrentrapp* dr. 1878-ban lépett a tudományos világ elé először azzal a gondolattal, hogy a szegény tanulókat a szünidőben rendszeresen más vidékre kell elhelyezni, hogy az iskolaév fáradalmi után a város s lakás rossz légköréből kikerülve, új s maradandó erőt szerezzenek a jövőre. Ez eszme tudományos fejlődésének és fejlesztésének kimagasló mozzanatai az 1882-ben ülésező genfi nemzetközi higienikus kongresszus, az 1885-diki „Allgemeiner deutscher Armenpflegecongress” Brémában, a 65-dik „Versammlung deutscher Naturforscher und Ärzte” (1892, Halle) és a budapesti nemzetközi higienikus s demographikus kongresszus (1895); manapság

világszerte elismert tény, hogy a társadalmi prophylactikus intézmények közt a szünidei gyermektelepeknek mily óriási fontosságuk van.

Ha első sorban azon kérdéssel foglalkozunk, hogy földrajzi szempontból hol helyezhetjük el legelőnyösebben az üdülésre kiszemeltet, ideálisan azon szünidei gyermektelep fog működni, ahol a klimatológia összes javallatainak eleget téve, a különböző szervezetek számára különböző telepek (lapály, hegyvidék, tenger mellék stb.) állanak az egyesület rendelkezésére. Irigylésre méltó helyzetben van e szempontból a budapesti szünidei gyermektelep, mely nemcsak a klimatológiai, de majdnem az összes balneológiai javallatoknak is eleget tehet. Szem előtt kell tartani a közlekedési eszközöket egyrészt, másrészt, hogy a telep a városhoz túlközel ne legyen, azután, hogy a gyermekekre gyakran legkevésbé sem előnyösek a hozzátartozóik látogatásai. A telep földrajzi helyzetén s a légkör páratartalmának és egyéb tulajdonságainak viszonyain kívül tekintettel kell lenni a jó ivóvízre és arra az épületre, melyben a gyerekek elhelyezést nyernek.

Ezen kérdéssel kapcsolatban foglalkoznunk kell az egyesületeknél dívó elhelyezési módszer fejlődésével. Majdnem minden szünidei gyermektelep három fejlődési korszakon esett át, t. i.: 1. elhelyezés egyes családoknál; 2. csoportos kitelepítés idegen kézen lévő épületekbe; végre 3. az egyesület birtokát képező telepre. A családoknál elhelyezett telepítvényesek sorsa nagyon különböző. Oly család, mely önként anyagi megtérítés nélkül vállal gyermeket vagy saját kisedével csereviszonyba lép más családdal, természetesen jó bánásmódban s ellátásban fogja részesíteni a nála üdülőt. Más a helyzet oly egyéneknél, kik pénzért, tehát nyereszke-
désből jelentkeznek; ezeknél az ellenőrzés pontos keresztülvitele mellett is sok a visszaélés.

A milyen előnyös, áldásos hatást gyakorolhat a család a gyermekekre, ép oly demoralizáló lehet, úgy hogy azon helyzet állhat elő, hogy a városi lakás rossz légköréből a lélekre rossz hatású erkölcsi légkörbe helyezük el védencünket. Másrészt gyakran a legjobb akaratú emberek, kik ingyen adnak helyet fedelük alatt az üdülőnek, rossz befolyást gyakorolnak, mert jó szívük által félrevezetve, a kitele-

pített gyermeket úgy elkényeztetik, hogy az ismét hazatérve, nem találja meg helyét a szegényes otthonban. Minden szempontból tehát az elhelyezés azon módja előnyös, melynél a csoportok paedagogusok vezetése alatt állanak és a testi s lelki nevelés egységes és kellőképp ellenőrizhető. A családoknál történő elhelyezés igen előnyös módja volna, ha a városi gyermekeknek az egyesület költségén utazhatnának vidéki rokonaikhoz, kik a gyermekek ellátásáról szívesen gondoskodnának. A családoknál elhelyezeti gyermekek egységes felügyelete oly módon volna elérhető, hogy azok séta, játék és szellemi szórakozása egyesítették. A csoportokban való üdülés módozatai közül a legelterjedtebb, midőn a gyermekek az illető falu iskolájában, vagy más ingyen vagy olcsón bérelhető épületben laknak s ellátásukról fejenként megállapított összegért, a falu egyik korcsmája gondoskodik. Ily körülmények közt azonban a hálótermek és a táplálás kevés kivétellel alig lesznek megfelelők. Jobban vannak ellátva azok a telepek, melyek szakácsossal vagy főzőnővel bírnak: ez ellátás jobb és olcsóbb. Minden tekintetben a legelőnyösebb, ha a gyermekek az egyesület birtokát képező épületben nyernek elhelyezést; az egyszerre befektetett tőke busásan meghozza kamatait. Az egyetlen felemlíthető hátrány a tömeges elhelyezésnél, hogy fertőző betegségek fellépésénél alig vethetünk gátat a bántalom tovatérésének; szigorú orvosi felügyelettel és alkalmas elkülönítő helyiséggel e bajon is segíthetünk. Ezen meggyőződésre jutott minden szünidei gyermektelep-egyesület, s ha anyagiakban elég gazdag, siet saját birtokára küldeni az üdülőket.

Az épületnek természetesen alkalmazkodnia kell a higiéné szabályaihoz. Nagyfontosságú ezenkívül a tűzbiztonság is. 1898. augusztus 22-dikén „Ferienheim Gross-Ullersdorf”-ban nagy tűzvész ütött ki s az épületből csak nagynehezen menekültek a telepítvényesek. Bruxellesben okulva e tűzvészen, a hálóteremből külső lépcsőt vezettek a kertbe; e berendezés utánzásra méltó. A budapesti szünidei gyermektelep ezen szempontból is állja a versenyt a külföldi intézményekkel, zebegényi és hegybányai telepei a higiéné összes követelményeinek eleget tesznek. Hasonlóképen mintaszerűnek nevez-

hető a budapesti izraelita fiú-árvaház nyári telepe, mely a Duna mentén Tahin van elhelyezve, az árvabizottság által megvett Tótfalussy-Koltai kastélyban. Ezen telepen nagy virágos kerten kívül, 1800 négyszögöl gyümölcsös, 2 hold szőlő, nagy terület szántóföld s kitűnően berendezett uszoda van s 200 gyermek befogadására képes. A kizárólag Angliában dívó sátor-táborbeli nyaralás egészséges, nagyobb gyermekek számára mindenesetre fölötte előnyös s igen olcsó, mert a sátrakat javarészt a katonaságtól kapják kölcsön.

A testi gyarapodás biztosítására természetesen kellő táplálás szükséges. Mintaképen három étrendet sorolok fel. A budapesti szünidei gyermektelep védenicei reggelire 3 deciliter forralt tejet kapnak egy darab kenyérrrel; 10 órakor ismét egy darab kenyeret; ebédre marha-húslevest, 150 gm. húst, ha főtt hús van főzeléket, ha sült vagy párolt, mártást, hetenként kétszer pedig főzelék helyett tésztát (vasárnap hamis levest, pecsenyét és süteményt); uzsonnára kenyeret vajjal, túróval vagy gyümölcsessel; vacsorára gulyáshúst (110 gm.) hetenként kétszer, felváltva, tejben főtt tésztát, 2 lágy tojást, tejfelt s túrot kapnak. — Az árvaházi telepen három étkezéssel e sorok írója kitűnő eredményeket ért el; a gyermekek hetenként kétszer, különben egyszer kapnak naponta húst, főzelékkel s levessel, szombaton főzelék helyett süteményt, reggelire s vacsorára (kivéve azon két napot, midőn húst kapnak) tej vagy tejtermék (vaj, túró, tejbefőtt) a növendékek tápláléka. — A leggazdagabb ellátásban részesülnek a francia s angol kolonisták, kik kétszer kapnak húst naponta.

A táplálkozásra ugyanazon szabály áll, mint a lakásra: megfelelő legyen, de egyszerű, hogy a gyermek hazatérte után a szülői házban nyújtottakat ne becsmérelje.

Igen helyes elvet követ a budapesti szünidei gyermektelep, midőn védenceit a kitelepítés tartamára ruhákkal látja el. Az egyöntetű ruházat az összetartozás érzetét kelti a gyermekekben s a szemlélőre is tetszetős. A felruházást külföldön is sok helyütt szintén a kitelepítők, vagy velők karöltve működő más jótékony egyesületek eszközlik.

A gyermekek foglalkoztatása szintén fontos kérdés. A test ápolása mellett a lélekről se feledkezzünk meg. Helytelen pl. a spanyol telepek azon eljárása, hogy a gyermekek tanítá-

sára, leírások készítésére, naplók szerkesztésére túlnagy súlyt fektetnek; az iskolapadban meggémbereedett apróság a nyári időnyben hadd ismerje meg a szabad természetet sétaközben, kirándulva; amit télen a természetrajzban tanult, azt most gyakorlatilag ismétlje. Ezen az úton nemcsak a természetet, hanem a földmívelést is megkedveltetik a városi gyermekkel. Ajánlatomra a budapesti izr. fiárvaház vezetősége a kertészet s földmívelés elemeivel ismerteti meg nyáron át növendékeit s tervbe van véve egy rendszeres földmívelési iskola felszerelése, hová a gyenge szervezetű, a városi levegőben nem fejlődő gyermekek nemcsak nyárára, hanem az egész évre ki volnának telepíthetők. E telepen következő időbeosztás divik: felkelés 6-kor, mosakodás 6-6¹/₂, csizma- s ruhatisztítás 6¹/₂-7, ima s reggeli 7-7¹/₂, torna 8-9, szellemi foglalkoztatás 9-10, kirándulás vagy játék 10-12, ebéd 12¹/₂-1, pihenés 1-2¹/₂, fürdés 3¹/₂, játék s ének 5-7¹/₂, vacsora 7¹/₂, lefekvés 8¹/₂ órákor.

A telep vezetése paedagogus kezében legyen; ezen elv, kevés kivétellel, világszerte meghonosult már. Legelőnyösebb, ha egy tanítópár vállalja a felügyeletet, mely esetben a fegyelem fenntartója s a kirándulások szervezője a férfi, a háztartást és a családanyai teendőket pedig egy tanítónő, vagy a tanító felesége látja el.

Nagyon szükséges a gyermekek orvosi ellenőrzése, mert helyesen jegyzi meg *Neumann*, hogy nem jó meg azon gyermek étvágya, kinek rossz fogazatát nem kezelik s a fejfájása sem gyógyul a jó levegő, s jó táplálás mellett sem azon gyermeknél, kinek pld. adenoid vegetatiói vannak és nem távolítottuk el.

A kitelepítés időtartama a különböző egyesületeknél 2-8 hét közt ingadozik. Az egy hónapi tartózkodás átlag elegendő, de adassék meg az egyesület orvosainak azon jog, hogy a gyermek állapotához mérten továbbmaradást rendelhessenek el.

Teljesen helytelen azon álláspont, hogy minden szünidőben mások telepíttessenek ki, ellenkezőleg, sokkal helyesebb azon egyesületek eljárása, kik védenkeiket megfigyelve a tél folyamán, ha a szükség fennáll, kétszer vagy háromszor kitelepítik.

A gyermekek kellő kiválasztására alapos orvosi vizsgálatot tartok szükségesnek; elsősorban azért, hogy a szer-

vezeti állapotuk szempontjából legmértöbbak kerüljenek a telepre, másodsor, hogy az olyan betegek, akik a csoport egészségét veszélyeztetik, kizárassanak. A leggyakorlottabb gyermek-orvos sem képes e feladatának kellőképpen eleget tenni, ha egy pillantásra szemeli ki százak közül a legmértöbbakat. Leghelyesebbnek tartanám, ha az egyesület orvosai a munkát egymás közt felosztva, iskolák szerint válogatnák a gyermekeket, akik közül azután az orvosok egyesült bizottsága válogatná ki véglegesen az érdemeseket. E módszerrel csökkenne azon keserű látvány, melyet a visszautasítottak síró tömege és a szitkozódó szülei nyújtanak. A felvételre való jogosítást szerény nézetem szerint csak két nézőpont adhatja meg, t. i. a vagyoni és egészségi állapot; elvetendő a javarészt Franciaországban követett azon eljárás, mely szerint a kitelepítés a jó tanulás megjutalmazása; hiszen manapság nagyon jól tudjuk, hogy a nem tanulás nem tudható be kivétel nélkül hanyagságnak, hanem nagyon gyakran pathologikus. Első sorban a szegényt — ki helyzeténél fogva vajmi nehezen lehet jó tanuló — vegyük tekintetbe, hadd élvezze ő is a szabad természetet. Az egészségi állapot szempontjából válogattuk ki azokat, kik környezetükre nem válhatnak veszélyesekké, vagy akiknek betegségét a telepen ápolni lehetetlen. Nem veszünk fel tehát az akut és krónikus fertőző bántalmakban, továbbá oly idegbetegségekben szenvedőket, kik psychikus infectio folytán veszélyeztethetik a gyermekeket. Kizárjuk a sebészi, bőr-, fül-, szembetegséggel bemutatottakat, kiknek kezelésére szakorvos s kellő ápoló személyzet szükséges. Ezen gyermekek elhelyezésére hivatvák a gyermekszanatóriumok, a tenger melléki telepek és a reconvalescensek otthona, úgy hogy rövidesen összefoglalva azon gyermekeket helyezzük el szünidei gyermektelepre, kiknek szervi elváltozása nincs, szervezetük azonban kevésbé ellentálló, kiknél tehát a kitelepítés prophylactikus eljárás. Első sorban a gümőkór elleni védekezésnél, mint azt a brüsszeli kongresszuson *Schmidt* és *Carrière* (1903) hangsúlyozták s mint azt *Emilio R. Coni* az „Annales del patronatode la infancia” 1902-dikiévfolyamában lelkes szavakkal hirdeti. Teljesen helyes *Landouzy* azon nézete, hogy a gümőkór elleni küzdelem első bástyája a szünidei gyermektelep,

második a szanatórium és harmadik a kórház. Igen hasznos az internátusoknak szünidei kitelepítése. A budapesti izr. fiárvaház növendékeinek javarésze gümőkórosan vagy idegesen terhelt s hogy ily gyermekeknél a kitelepítésnek mily óriási haszna van prophylactikus szempontból, azt fejtegetni felesleges. Nagy fontosságú, hogy a kitelepítés folytán a városi intézet alapos kiszellőzése és tisztogatása lehetséges; ezen elvet az orosz és angol internátusok vezetőitől tanultam s keresztülvitelének általánosítását nagyon ajánlhatom.

Ami a kitelepítettek korát illeti, ideálisak az amerikai állapotok, mert ott nagyobb gyermekeken kívül anyjokkal együtt csecsemőket is helyeznek el. Európában 7-14 év az átlagos kor, mely a szünidei gyermektelep jótéteményére jogosít. Igazságtalanság, hogy a 7 éven alóliakat kizárjuk, de mivel ezek önmagukról gondoskodni (öltözködni, mosakodni, fésülni) képtelenek, ez oknál fogva az egyesületek javarésze visszautasítja őket.

A gyermek-telepek áldásos befolyása első sorban a súlyszaporodáson észlelhető. *Varrentrapp* és *Monnard* hangsúlyozzák, hogy feltűnő a kitelepítés ideje alatti hízás, (néha 3 hét alatt 1 évnek megfelelő), de a súlyszaporodás tovább is állandó marad, ha csekélyebb mértékben is, ami legjobban bizonyítja, hogy a kitelepítés eredménye nemcsak pillanatnyi, hanem maradandó: „Die meisten unserer Kolonisten sind also gesunder nicht nur geworden, sondern auch geblieben” (Schulvorstand in Regensburg) és „Durch den Ferienkolonienaufenthalt bei vielen Kindern die Energie der Zellen einen Anstoss, einen Elan erhält” (*Göpel*). Árvaházi növendékeimnél nyári súlyszaporodás maximuma 4.7 kg, a minimális 0.6 kg. volt, s tapasztaltam, hogy a szaporodás csekélyebb mértékben, de megmarad a téli hónapokon át is. Hasonló eredményekről számol be *Splüss* (Deutsche Vierteljahrsschrift für öffentliche Gesundheitspflege. Bd. XIX. 1887. 522. oldal), szerinte a kolonistáknál hétszer-nyolcszor oly nagy a súlyszaporodás mint az otthonmaradottnál, de helyesen jegyzi meg, hogy a sok mozgás folytán néha a hízás nem jelentkezik, sőt inkább súlycsökkenés, mi azonban nem tanúskodik a kitelepítés eredménytelenségéről, mivel későbbi időszakban ismét jelentkezik a gyarapodás.

Stierlin (Deutsches Archiv für klinische Medicin. Bd. XLV) és *Lench* (Correspondenzblatt für schweizer Ärzte) foglalkoztak legbehatóbban a kitelepítés révén a vér minemiségében beálló változásokkal. Legáttnézetesebbek s meggyőzők *Lench* adatai, melyek a haemoglobin s vörös vérsejtek gyarapodását pro %o mutatják.

Elutazás előtt:		Megérkezés után:		2 hóval később:		4 hóval később:	
Haemogl.	V. vérsejtek	Haemogl.	V. vérsejtek	Haemogl.	V. vérsejtek	Haemogl.	V. vérsejtek
F i u k :							
748	752	886	911	820	884	869	935
L e á n y o k :							
756	722	959	955	863	924	903	982

Ezen adatok helyes voltát javarészt a többi ez irányban kutatók is támogatják.

Az izomerő, vitalcapacitás, mellkas körfogat előnyös megváltozása is a telepek jó hatása mellett tanúskodnak (vizsgálat dynamo-, spiro- és cyrtometerrel).

A mulasztott tanórák számának csökkenésében is észlelhető a kitelepítés haszna, amit ép úgy, mint az erkölcsre való jó hatást, a tanítók kivétel nélkül elismernek.

Foglalkoznunk kell még azon intézményekkel és intézkedésekkel, melyek a telepítést helyettesítik, vagy eredményeit támogatják. Sok helyütt a kolonisták télen tejet s levest kapnak, (ezen feladatnak nálunk az ingyentej és napközi otthon intézménye tesz eleget). A telepről kiszorultakkal kirándulásokat (vizén és szárazon), sétákat, játékokat rendeznek sok városban. Mind ez intézkedések nagy haszonnal és kevés kiadással járnak.

Igen érdekes az az amerikai rendszer, hol a szegényeknek jó levegőn való tartózkodás céljából a városon kívül zöldes kertet bocsátanak rendelkezésükre, ami abból a szempontból is megbecsülendő, mert ily módon a nyújtott jótételemény nem alamizsna, hanem rászolgáltnak munkával.

Helyes s nagyon megszívlelendő *Kemény* Ferenc kijelentése: Az állam mint legelső s leghatalmasabb iskolafentartó törvényesen állapítja meg az iskolakötelezettséget, de ezt a kulturális imperatívumot évenként legfeljebb 10 havi szellemi kiképzéssel elégíti ki; a fenmaradt legalább két hónapban pedig egészen leveszi a kezét a kiskorú rabszolgahadról, jóllehet ép ez az idő volna legalkalmasabb a test és lélek

szabad fejlesztésére és erősítésére. Pedig „A gondokkal és vesződséggel telt keserűség közepett a fiuknak és hozzátartozóiknak csak egy vigasztalásuk van: a nyári szünidő” (*Pidoll*) s ezért az államnak a társadalom ez irányú munkáját nagyobb mértékben kellene támogatnia.

Következőkben a szünidei gyermektelep intézményének országok szerint való fejlődését kívánjuk vázolni.

Sebweiz a szünidei gyermektelepek tulajdonképeni hazája. *Bion* lelkész, ez intézmények lelkes apostola, 1876-ban kezdte meg Zürichben áldásdús működését; 1899-ben már 25 város dicsekedhetett szünidei teleppel; 9 város saját épületében, a többi kibérelt helyiségekben vagy egyes családoknál helyezi el a gyermekeket két-három hétre, lehetőleg tanítók, illetőleg tanítónők felügyelete alatt. 1899-ben 3460 volt a kitelepítettek száma, Bielben, St.-Gallenben, Zürichben, Baselben s Bernben tejkiosztással támogatják a telepek eredményeit (*Milchkurkinder*); Zürichben 1900-ban 1231 gyermek kapott tejet); Bern s St.-Gallenben tejen kívül leves s ruhaneműekkel látták el a szegény gyermekeket. Andelfingenben különösen gümős és görvélykórosok kitelepítésével foglalkoznak.

Dániában az iskolák vezetősége kezeli a szünidei telepítést. A gyermekek részben díjmentesen, részben csekély összegért nyaralnak családoknál. A vasutak által adott ingyenyjegyek nagyon megkönnyítik a telepek működését. Javarészt ruhát is kapnak a szűkölködők. A falusiak tanítóikkal néhány napra a fővárosba utaznak. Kopenhága és Frederiksberg foglalkoznak legintenzívebben a szünidei kitelepítésekkel. A mozgalom 1876-ban vette kezdetét.

A nagy *Németbirodalom* 112 városából már 1900-ban 171 egyesület 34,646 gyermeket telepített ki a szünidők alatt (három-négy hétre) 1.013,696 márka kiadással. Az elhelyezés részben zárt kolóniákban, részben családoknál történt. Utánzásra érdemes Bréma s Berlin példája, mely városokban a telepítés eredményeinek támogatására u. n. „Vor- und Nachpflege” van berendezve, mely intézmény a gyermektelepek jótéteményének részeseit, a telepítés előtt s után étel s itallal látja el. Sok helyen azon gyermekek, kik helyhiány folytán a telepekből kiszorultak, kellő felügyelet mellett a nappalt a város környékén (*Puck* faluban 1500-2000

berlini gyermek játszik naponta) töltik, vagy a város terein játszanak („Ferienspielkolonien” Mannheim s Berlinben). Hét-tíz napi tartammal Augsburgban s Lipcsében rendeznek kirándulásokat. A szünidei kitelepítés egy nálunk ismeretlen, de igen olcsó és jó módja a gyermekcsere városiak s falusiak közt, ami nemcsak a gyermekek testi, de lelki életére is kitűnő hatással van. Érdekes Gera városának azon berendezése, mely szerint a gyermekek, egészségi állapotuk szerint, „Ruhe- und Bewegungs-Abtheilung”-ba vannak beosztva. Azon gyermekek számára, kik egészségi állapotuk folytán a telepen nem láthatók el, Schoenholzban van intézet. (1902). 1885-1901 között 486,975 gyermek részesült Németországban a kitelepítés jótéteményében.¹

Lipce gyermekekben lakosságának 1.06%-át küldi nyaralni, Hamburg 0.93%-át, Düsseldorf 0.79%-át, Charlottenburg 0.77%-át, Strassburg 0.74%-át, Boroszló 0.27%-át. Boroszlóban néhány gyár foglalkozik szünidei telepítéssel. A hamburgi „Pädagogische Vereinigung” szünidei kirándulásokat rendez. Az „Erziehungs-und Fürsorge-Verein für geistig zurückgebliebene” 1909-ben 71 gyermeket látott el.

Ausztriában az első kísérlet 1879-ben tétetett. A legelőkelőbb egyesület a „Wiener Ferienkolonien-, Spar- und Unterstützungsverein”, mely a telepítésen kívül télen tápjegyek kiosztásával is foglalkozik. A gyermekek javarészt az egyesületek birtokát képező vagy kibérelt épületekben paedagogusok felügyelete mellett nyernek elhelyezést. A társadalom összes rétegei nagy érdeklődéssel viseltetnek az egyesületek iránt; az osztrák császár Wolfspassingot évenként átengedi kitelepítés céljából, a vasutak nagy engedményeket nyújtanak. Szép eredménynyel dolgoznak az „Einigkeit” és az „Evangelische Unterstützungsverein für Kinder in Wien”. Megszívvelésre méltó a fentemlített szünidei gyermektelep jelszava: „Hülfe den Kleinen; denn Kinder schützen, heisst die Welt erhalten!”²

¹ A „Volksheilstätten-Verein vom Rothen Kreuz” 1902. V. 25-ike óta Schönholzban s egyebütt erdei üdülőtelepeket létesített, melyekben különösen gfümökörosan terheltek részülnének reggeltől estig: ellátásban. (Wolf Becker. Mittheilungen über Erholungsstätten. Heft. 1. 1903). — Ugyanerről I. Dr. Okolicsányi-Kuthy Dezső és Pelotai Béla cikke a T.M. E II. évf.-ban.

² A „Reichsverein für Kinderschutz” elhagyatott gyermekek nyaralásáról gondoskodik. A „Kinderschutzstationen” 400 gyermek számára alapította az u. n. „Gänsehäusel”-t. A gráci szünidei gyermekelep 25 éve működik. 1887 óta fejt ki áldásdus ténykedését a „Ferienhort für bedürftige Gymnasial- und Realschüler”. Diákkirándulások szervezésével a „Der deutsche Jugendfreund” című lap foglalkozik.

Magyarország. Fodor és Rózsafi a 80-as években pendítették meg a kitelepítés eszméjét, mely 1881-ben a »Haladás« szabadkőműves-páholy buzgólkodása folytán lépett életbe.

A budapesti gyermektelep évente átlag 800 gyermeket telepít ki. Budapesten kívül Brassóban munkálkodik *Obert* lelkész kezdeményezésére egy szünidei gyermektelep. 1896-ban létesült az izr. fiú árvaház nyári telepe. 1910-ben az izr. szünidei gyermektelep kezdte meg működését. Az országos gyermekvédőliga is foglalkozik nyári kitelepítéssel.

Francia köztársaság. 1881-ben kezdte *Lorriaux* lelkész ez irányban működését „L'oeuvre de trois semaines” néven, mely egyesület 1888 óta „la branche famille” címen beteges anyákat is telepít ki gyermekeikkel együtt (1898-ban 105-öt). Montjavoultban 1891-ben alakult egy otthon („La clé des champs”) munkás-leányok üdülésére.

Ez egyesületeken kívül Parisban tudtommal még kilenc, (utánzásra méltó a „Colonie enfantine scolaire du Valfleuri” egyesület példája, mely télen is foglalkozik elhanyagolt és árva gyermekek gondozásával), a vidéken pedig 12 város munkálkodik ily irányban. A francia szünidei gyermektelepek főhibája, hogy a kitelepítéssel jó tanulást jutalmaz s hogy a kitelepítés ideje alatt túlságos súlyt fektetnek a tanításra.

Olaszországban nyolc városnak van szünidei gyermektelepe. *Giuseppe Barelai* az első „Ospici marini”-ket 1853-ban szervezte, a tulajdonképeni szünidei kitelepítés 1884-ben vette kezdetét. A kitelepítettek kellő felügyelet mellett 30—60 napot töltenek a kolóniákban. Elitélendő, hogy a legtöbb gyermektelep a gyermekeknek naponta bort is ad. A turini „Société des demoiselles protestantes” télen tejkiosztással is foglalkozik, beteg gyermekek csukamájolajat is kapnak. Sienában a szünidő folyamán a „Rureatorio festivo” a város szegény gyermekeit naponta játékra egyesíti. Középiskolák hallgatói a szünidők alatt kirándulásokat csinálnak.

Norvégiában 1881-ben történt az első szünidei telepítés. Eleinte egyes családoknál, jelenleg csoportosan helyeztetnek el a gyermekek. Fredericksvareren és Blégoenben külön intézet van görvélykórosok számára. A szegény iskolás gyermekek Christianiában a tél folyamán ingyen ebédet kapnak.

Angliában már 50 év előtt történtek kísérletek szünidei kitelepítéssel. Az első szünidei gyermektelepnek a „Ragged school union and Shaftesbury society”-nek nagyságáról az 1899-diki félmillió frankra rugó kiadása ad leginkább fogalmat. Ezen egyesületen kívül még tudtommal hét foglalkozik szünidei telepek szervezésével. A családoknál való elhelyezést majdnem teljesen elhagyták s csoportokban egyesítik a gyermekeket. Angol különlegesség a katonai szellemben vezetett, sátor-táborban („camps”) való nyaralás. Megszívlelésre méltó a „Children's country holidays fund” (1878-ban alapítva *Barnett* által) egyesület azon berendezése, mely szerint a szülőket felszólítja, hogy a szünidők tartamára egy betegsegélyő-pénztárba írássák be gyermekeiket. 1882-ben szervezték a „The children's fresh air mission”-t.

Belgium. *Kops* dr. ajánlatára 1886-ban szervezték az első szünidei gyermektelepet. (*Tempels* kísérlete 1878-ban nem járt eredménnyel.) A „L'association des Marçunvins”. 1891-ben az „Oeuvre du grand air pour les petits: Bruxelles et Faubourgs colonies scolaires séjours de convalescence” 1896 óta működnek. Azóta 19 város foglalkozik szünidei telepítéssel. Helytelen a francia elv keresztülvitele, hogy a kitelepítéssel a jó tanulót jutalmazza meg. Kitűnő az 1894 óta létező antwerpeni „Diesterweg” társulat szervezete, amennyiben erdőség közepette, tenger mellett s hegyvidéken van kolóniája s így a legkülönbözőbb indikációnak tehet eleget. A „L'oeuvre du vêtément scolaire” a szűkölködőket ruhával látja el. Télen levest osztogatnak a szegény iskolás gyermekeknek.

Holland. *Coronel* dr. 1882-ben pendítette meg a „Handelsblattében a szünidei telepek eszméjét. A „Gezondheits-Kolonien” 1883 óta léteznek. 1897-ben jelent meg *Zwartendyk* dolgozata e tárgyról, mely cikkel az eszmét széles körben tette népszerűvé. Jelenleg 11 város bír szünidei gyermekteleppel. Rotterdam, Leenwarden a Niew Lekkerland gyermektelep-egyesület télen tejkiosztással foglalkoznak. Ha az egyszeri kitelepítés alatt a testi gyarapodás nem elegendő, három éven át ismétlik meg. Az elhelyezés a zsidó egyesületektől eltekintve, kolóniákban történik. (Ulvenhout és Costvoorne mintaszerűek.)

Oroszországban 21 város bír szünidei gyermekteleppel, melyek 4-5 hétre látják el az üdülésre szoruló gyermekeket-

Ez üdvös mozgalom Pétervártt 1882-ben vette kezdetét s leginkább a felsőbb tanintézetek növendékei ellátását célozza. Varsóban oly szegény gyermekeket, kik kiszorultak a telepből, télen étellel s itallal látják el, a kitelepítettek pedig ruha- és fehérneművel lesznek megajándékozva. Pétervártt 1896 óta a telepítésen kívül kirándulások szervezésével foglalkoznak, hasonló intézmény ténykedik Moszkvában.

Svédhon. Eleinte (kezdeményezés 1885-ben) egyeseknél, jelenleg csoportokban látják el a kitelepítetteket, újabban ismét kísérleteznek a parasztok és halászoknál való elhelyezéssel. Igen jó berendezésű gyermektelep a Kolonialhemmet Fjällasen. Stockholm s Gothenburg gyermekei részesülnek a szünidei gyermektelep jótéteményében.

Spanyolországban az 1887-ben nagy lelkesedéssel kezdeményezett kitelepítés 1899 óta pang, oka ezen sajnálatos ténynek a nyomorult iskolaviszonyok és a spanyol-amerikai háború után beállott anyagi romlás. Hét város bir szünidei gyermektelep-egyesülettel. A kitelepítés tartama 28 nap.

Portugál. Gümőkórosok számára szanatóriuma van, de tulajdonképeni szünidei gyermekteleppel nem bir, hasonlóképen *Bulgária, Szerbia s Görögország*

Románia Constantza és Sinaiában bir szanatóriummal üdülő s beteg gyermekek részére.

Törökország. A konstantinápolyi német helvét község foglalkozik szünidei telepítéssel.

Észak-Amerika. Mint a legtöbb téren, a szünidei gyermektelepítésben is vezet. *Muhlenberg* lelkész már 1849-ben tett kirándulásokat üdülők s betegekkel; nagy mértékben fejlesztette ez eszmét a „New-York Times”, mely 1872-1874-ben 625,000 kitelepítést eszközölt. Jelenleg körülbelül 10 egyesület foglalkozik szegény gyermekeknek a nyári idényre való ellátásával. Több egyesület (különösen a *St. Johns*) csecsemőket anyjukkal együtt telepít ki s az ellátáson kívül az anyák oktatásáról (gyermek higiéné) is gondoskodik. A nagy városok környékén zöldséges kerteket kapnak a szegények, hol jó levegőben tartózkodva dolgoznak s munkájuk gyümölcsét saját céljaikra fordíthatják. Általában azon helyes elv uralkodik Amerikában, hogy nem osztanak alamizsmát, hanem

a nyújtott jótéteményért munkát követelnek ellenértékképen, € rendszer van a szünidei gyermektelepeknél is bevezetve. A legismertebb intézmények „The children's country week association” Philadelphiában. Bostonban a „Penal institution département”, New-Yorkban a „The association for improving the conditim of the poor” a „The New-York Tribune fresh air Fund” es a „Little mother said association”.

Ausztráliában a „Ministering children's league” gyermektagjai kötelezik magukat, hogy mindennap legalább egy jótéteményt végeznek; e gyermekek tartják fenn a Queenscliffi-szanatóriumot.

A japáni „Jiji Shimpo” lap rendez gyermekek számára kirándulásokat.

Mi orvosok pedig, kik legjobban méltányolhatjuk *E. de Pressensé* költői szavainak

„L'air pur, la joie et la lumière,
Si en faut pour s'épanouir
Aux plantes qui montent de terre,
Aux enfants pour ne pas mourir”

helyes voltát, munkálkodjunk szívünk, lelkünk egész melegével a gyermekvédelem zászlaja alatt!

